

LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJA
ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1972
metai

VILNIUS

1973

INSTITUTE OF HISTORY
OF THE ACADEMY OF SCIENCES OF THE LITHUANIAN SSR

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1972

VILNIUS

1973

INSTITUT FÜR GESCHICHTE
DER AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN DER LITAUISCHEN SSR

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1972

VILNIUS

1973

ИНСТИТУТ ИСТОРИИ
АКАДЕМИИ НАУК ЛИТОВСКОЙ ССР

ЕЖЕГОДНИК
ИСТОРИИ
ЛИТВЫ

ГОД
1972

ВИЛЬНЮС

1973

Redakcinė kolegija

Jurginis Juozas, Merkys Vytautas, Milius Vacys, Strazdūnaitė Rita (sekretorė), Sadžius Henrikas (vyr. redaktorius pavaduotojas), Tautavičius Adolfas, Tyla Antanas, Vaitkevičius Bronius (vyr. redaktorius), Zepkaitė Regina

Vilnius, Kosciuškos 30
Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos institutas

Вильнюс, ул. Костюшки, 30
Институт истории Академии наук Литовской ССР

M $\frac{0164-137}{M851(10)-73}$ Z-73

MOKSLINIO GYVENIMO KRONIKA

Disertacijos

LIETUVOS TSR MOKSLININKAI — ISTORIJOS MOKSLŲ DAKTARAI

1. Vansevičius Stasys (g. 1927 m.), teisės m. k. (1958 m.), doc. (VVU Valstybinės teisės teorijos ir istorijos katedra). Dis. tema — „Lietuvos valstiečių socialinė-ekonominė ir teisinė padėtis imperializmo laikotarpiu“ (07.571 — TSRS istorija).

Apginta 1970.V.14 d. VVU Istorijos fakulteto Moksliniams laipsniams teikti taryboje. Oficialūs oponentai: ist. m. dr. prof. K. Navickas, ist. m. dr. prof. B. Dundulis, ist. m. dr. V. Merkys. Įstaiga recenzentas: LTSR MA Istorijos institutas.

Aukščiausioji atestacinė komisija laipsnį suteikė 1971.IX.10 d.

2. Jučas Mečislovas (g. 1926 m.), ist. m. k. (1956 m.), Lietuvos TSR MA Istorijos in-to v. m. b. Dis. tema — „Baudžiovos irimo pradžia Lietuvoje (XVIII a. 7-asis dešimtmetis — XIX a. 4-asis dešimtmetis)“ (07.571 — TSRS istorija).

Apginta 1971.IX.21 d. VVU Istorijos fakulteto Mokslinėje taryboje. Oficialūs oponentai: ist. m. dr. N. Ulaščikas, ist. m. dr. prof. B. Dundulis, ist. m. dr. J. Indova. Įstaiga recenzentas: VVPI TSRS istorijos katedra.

Aukščiausioji atestacinė komisija laipsnį suteikė 1972.V.12 d.

3. Stražas Abelis (g. 1914 m.), ist. m. k. (1958 m.), doc. (VVPI Visuotinės istorijos katedra). Dis. tema — „Oberosto žemė“ ir jos vieta Vokietijos Rytų politikoje pirmojo pasaulinio karo metais“ (07.571 — TSRS istorija).

Apginta 1970.XII.1 d. VVU Istorijos fakulteto Moksliniams laipsniams teikti taryboje. Oficialūs oponentai: ist. m. dr. B. Vaitkevičius, ist. m. dr. prof. K. Navickas, ist. m. dr. prof. N. Poletika. Įstaiga recenzentas: Lietuvos TSR MA Istorijos in-tas.

Aukščiausioji atestacinė komisija laipsnį suteikė 1972.X.6 d.

O. Adomonienė

1971 m. APGINTOS ISTORIJS MOKSLŲ KANDIDATO DISERTACIJOS

1. **Glovackienė** Jekaterina (g. 1919 m.), Vilniaus Aukštosios partinės mokyklos vyr. dėst. Dis. tema — „Kominterno vaidmuo, organizuojant Lietuvos Kompartijos kovą už liaudies frontą prieš fašizmą (1933—1937 m.)“ (07.572 — Darbininkų ir komunistinio judėjimo istorija). Moksl. vad. ist. m. k. Z. Zamislova.

Apginta 1971.VI.15 d. Aukštosios partinės mokyklos prie TSKP CK Istorijos mokslų sekcijos Mokslinėje taryboje. Oficialūs oponentai: ist. m. dr. prof. I. Krivoguzas ir ist. m. k. M. Tamošiūnas. Įstaiga recenzentas: Minsko Aukštoji partinė mokykla.

2. **Gudavičius** Edvardas (g. 1929 m.), TSRS prietaisų g-bos m-jos Skaičiavimo mašinų spec. konstr. biuro technologijos sektoriaus viršininkas. Dis. tema — „Lietuvos valstiečių įbaidžiavinimo procesas ir jo atspindėjimas I Lietuvos Statute (1529)“ (07.571 — TSRS istorija. Lietuvos istorija). Moksl. vad. ist. m. k. doc. S. Lazutka.

Apginta 1971.VI.17 d. VVU Istorijos fakulteto Mokslinėje taryboje. Oficialūs oponentai: ist. m. dr. prof. B. Dundulis ir ist. m. k. M. Jučas. Įstaiga recenzentas: VVPI TSRS istorijos katedra.

3. **Jarmalavičius** Juozas (g. 1940 m.), Partijos istorijos instituto prie Lietuvos KP CK v. m. b. Dis. tema — „Lietuvos Komunistų partijos kova prieš politinę bažnyčios reakciją socializmo statybos respublikoje laikotarpiu 1945—1952 metais“ (07.570 — TSKP istorija). Moksl. vad. ist. m. dr. prof. V. Selickis.

Apginta 1971.X.19 d. Leningrado Aukštosios partinės mokyklos Mokslinėje taryboje. Oficialūs oponentai: Lietuvos TSR MA akad. ist. m. dr. prof. J. Jurginis ir ist. m. k. doc. G. Voroncovas. Įstaiga recenzentas: VVU TSKP istorijos katedra.

4. **Leščius** Vytautas (g. 1932 m.), VVU Istorijos fakulteto prodekanas. Dis. tema — „Vietinių darbo žmonių deputatų tarybų veikla, vystant liaudies ūkį Tarybų Lietuvoje 1953—1965 metais“ (07.571 — TSRS istorija. Lietuvos istorija). Moksl. vad. ist. m. k. doc. R. Krutulytė.

Apginta 1971.III.2 d. VVU Istorijos fakulteto Mokslinėje taryboje. Oficialūs oponentai: Lietuvos TSR MA akad. ist. m. dr. prof. J. Žiugžda ir ist. m. k. doc. S. Lazutka. Įstaiga recenzentas: MA Istorijos institutas.

5. **Lukšaitė** Ingė (g. 1940 m.), Lietuvos TSR MA Istorijos in-to j. m. b. Dis. tema — „Lietuvių kalbos plitimas Lietuvos reformaciniame judėjime XVIII a.“ (07.571 — TSRS istorija. Lietuvos istorija). Moksl. vad. Lietuvos TSR MA akad. ist. m. dr. prof. J. Žiugžda.

Apginta 1971.IX.27 d. Lietuvos TSR MA Istorijos in-to Mokslinėje taryboje. Oficialūs oponentai: ist. m. dr. prof. B. Dundulis ir ist. m. k. doc. A. Šidlauskas. Įstaiga recenzentas: VVPI TSRS istorijos katedra.

6. **Manzurovas Grigorijus** (g. 1931 m.), Visuomeninių mokslų akademijos prie TSKP CK TSKP istorijos katedros aspirantas. Dis. tema — „Kaimo pirminių partinių organizacijų kūrimas ir organizacinis politinis stiprinimas kolūkinės statybos metais Lietuvoje (1947—1952 m.)“ (570. TSKP istorija). Moksl. vad. ist. m. dr. B. Tulepbajėvas.

Apginta 1971.VI.16 d. Visuomeninių mokslų akademijos prie TSKP CK TSKP istorijos ir partinės statybos katedrų Mokslinėje taryboje. Oficialūs oponentai: ist. m. dr. prof. L. Slepovas ir ist. m. k. doc. K. Tiškevičius. Įstaiga recenzentas: Partijos istorijos in-tas prie Lietuvos KP CK — Marksizmo-leninizmo in-to prie TSKP CK filialas.

7. **Matulaitytė Stasė** (g. 1933 m.), VVU Mokslinės bibliotekos Bibliografijos skyriaus vedėja. Dis. tema — „Astronomijos dėstymas ir kosmologinės pažiūros senajame Vilniaus universitete (XVIII a. antroji pusė—XIX a. pradžia“ (07.571 — TSRS istorija. Lietuvos istorija). Moksl. vad. Lietuvos TSR MA akad. fiz.-mat. m. dr. prof. P. Slavėnas.

Apginta 1971.V.18 d. Lietuvos TSR MA Istorijos instituto Mokslinėje taryboje. Oficialūs oponentai: ist. m. dr. prof. B. Dundulis ir ist. m. k. A. Miežinienė. Įstaiga recenzentas: VVPI TSRS istorijos katedra.

8. **Rukšėnas Kazimieras** (g. 1935 m.), Vilniaus Inžinerinio statybos in-to dėstytojas. Dis. tema — „Hitlerininkų politika Lietuvoje 1941—1944 m. (07.571 — TSRS istorija. Lietuvos istorija). Moksl. vad. ist. m. k. doc. A. Gaigalaitė.

Apginta 1971.VI.10 d. Lietuvos TSR MA Istorijos instituto Mokslinėje taryboje. Oficialūs oponentai: ist. m. dr. prof. K. Navickas ir ist. m. k. doc. A. Rakūnas. Įstaiga recenzentas: VVU LTSR istorijos katedra.

9. **Sliesoriūnas Feliksas** (g. 1931 m.), Lietuvos TSR MA Istorijos in-to moksl. sekr. Dis. tema — „1830—1831 metų sukilimas Lietuvoje“ (07.571 — TSRS istorija. Lietuvos istorija). Moksl. vad. Lietuvos TSR MA akad. ist. m. dr. prof. J. Jurginis.

Apginta 1971.II.22 d. Lietuvos TSR MA Istorijos instituto Mokslinėje taryboje. Oficialūs oponentai: ist. m. dr. prof. B. Dundulis ir ist. m. k. doc. L. Bičkauskas-Gentvila. Įstaiga recenzentas: VVU TSRS istorijos katedra.

10. **Stankus Jonas** (1937 m.), Lietuvos TSR MA Istorijos in-to j. m. b. Dis. tema — „Geležies dirbinių gamybos technologijos istorija Lietuvoje II—XIII amžiais“ (Lietuvos TSR archeologiniuose paminkluose rastų geležies dirbinių metalografinių tyrinėjimų duomenimis) (07.575 — Archeologija). Moksl. vad. ist. m. dr. B. Kolčinas. Įstaiga recenzentas: VVPI TSRS istorijos katedra.

Apginta 1971.V.18 d. Lietuvos TSR MA Istorijos instituto Mokslinėje taryboje. Oficialūs oponentai ist. m. dr. V. Sedovas ir ist. m. k. N. Rindina.

11. Šimkus Sigismundas-Juozas (g. 1931 m.), LKP CK Kultūros skyriaus vedėjas. Dis. tema — „Lietuvos Komunistų partijos veikla, auklėjant Lietuvos kaimo darbo žmones proletarinio internacionalizmo ir tarybinio patriotizmo dvasia 1961—1967 metais“ (07.570 — TSKP istorija). Moksl. vad. ist. m. k. doc. A. Beržinskaitė.

Apginta 1971.VI.17 d. VVU Istorijos fakulteto Mokslinėje taryboje. Oficialūs oponentai: ist. m. dr. B. Vaitkevičius ir ist. m. k. doc. S. Lopa-jevas. Įstaiga recenzentas: Partijos istorijos in-tas prie Lietuvos KP CK — Marksizmo-leninizmo in-to prie TSKP CK filialas.

12. Truncaitė-Šalūgienė Vanda-Danutė (g. 1930 m.), VVU TSKP istorijos katedros vyr. dėstytoja. Dis. tema — „Spaudos vaidmuo, auklėjant Tarybų Lietuvos darbo žmones socialistinio internacionalizmo dvasia (1959—1965 m.)“ (07.570 — TSKP istorija). Moksl. vad. ist. m. k. doc. I. Lempertas. Įstaiga recenzentas: Vilniaus Valst. konservatorijos Marksizmo-leninizmo katedra.

Apginta 1971.IV.20 d. VVU Istorijos fakulteto Mokslinėje taryboje. Oficialūs oponentai: filios. m. dr. G. Zimas ir ist. m. k. doc. S. Adomavičiūtė.

13. Varašinskas Kazys (g. 1924 m.), Lietuvos TSR MA Istorijos in-to j. m. b. Dis. tema — „Evakuotų Lietuvos TSR gyventojų veikla tarybinėje užfrontėje Didžiojo Tėvynės karo metais (1941—1944 m.)“ (075. 71 — TSRS istorija. Lietuvos TSR istorija).

Apginta 1971.IX.27 d. Lietuvos TSR MA Istorijos instituto Mokslinėje taryboje. Oficialūs oponentai: ist. m. dr. prof. K. Navickas ir ist. m. k. doc. J. Dobrovolskas. Įstaiga recenzentas: VVPI TSRS istorijos katedra.

14. Vitkauskas Povilas (g. 1930 m.), VVU TSKP istorijos katedros vyr. dėst. Dis. tema — „Lietuvos Komunistų partijos nacionalinė politika socialistinės revoliucijos ir Tarybų valdžios Lietuvoje metais (1918—1919 m.)“ (07.570 — TSKP istorija). Moksl. vad. ist. m. dr. prof. K. Navickas.

Apginta 1971.XII.24 d. VVU Istorijos fakulteto Mokslinėje taryboje. Oficialūs oponentai ist. m. dr. B. Vaitkevičius, Lietuvos TSR MA akad. ist. m. dr. prof. J. Jurginis ir ist. m. k. M. Tamošiūnas. Įstaiga recenzentas: VVPI TSRS istorijos katedra.

15. Zeimantas Liubomiras-Viktoras (g. 1931 m.), VVU Istorijos fak. Žurnalistikos katedros vyr. dėst. Dis. tema — „Lietuvos KP pagrindinės spaustuvės 1918—1940 metais“ (07.570 — TSKP istorija).

Apginta 1971.II.9 d. VVU Istorijos fakulteto Mokslinėje taryboje. Oficialūs oponentai: Lietuvos TSR MA akad. ist. m. dr. prof. J. Jurginis ir ist. m. k. doc. R. Šarmaitis-Romaitis. Įstaiga recenzentas: VVPI TSKP istorijos katedra.

O. Adomonienė

LIETUVOS ARCHEOLOGIJOS TEMATIKA APGINTOS KANDIDATO DISERTACIJOS
(1949—1968)

Lietuvos istorijos klausimus nagrinėjusių kand. disertacijų dalis yra skirta Lietuvos archeologijai (07.575). Iš viso pokario metais šia tematika Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos in-to Mokslinėje taryboje Vilniuje apgintos 9 disertacijos (iki 1968 m. imtinai). Aštuoni disertacijų autoriai buvo to paties instituto darbuotojai arba aspirantai, devinta — Vilniaus Valstybinio V. Kapsuko universiteto vyr. dėstytoja R. Volkaitė-Kulikauskienė. Keturi disertantai savo darbus ruošė, mokydamiesi instituto aspirantūroje. Septyni archeologai — istorijos mokslų kandidatai — dabar dirba Istorijos institute, po vieną — Vilniaus Valstybiniame V. Kapsuko universitete ir Vilniaus Valstybiniame pedagoginiame institute.

Seniausias laikotarpis — akmens amžius — nagrinėjamas R. Jablonskytės-Rimantienės disertacijoje. Toliau chronologiškai seka P. Kulikausko ir E. Danilaitės-Grigalavičienės disertacijos, kuriose tiriama ankstyvojo geležies amžiaus ir pirmųjų m. e. amžių gyventojų materialinė kultūra, laidosena. M. Michelberto disertacija skirta Lietuvos gyventojų ryšiams su antikiniu pasauliu (m. e. I—IV a.). Kitose trijose disertacijose nagrinėjamas ilgesnis laikotarpis — nuo m. e. pradžios iki XII a. (A. Tautavičius, O. Navickaitė-Kuncienė, L. Nakaitė). Vėlyvojo geležies amžiaus (IX—XII a.) gyventojų materialinei kultūrai skirta R. Volkaitės-Kulikauskienės disertacija. Ir vėlyviausią archeologinę medžiagą (XIV—XVII a.) apibendrina V. Urbanavičius.

Disertacijų gynimo sąrašas pateikiamas chronologiškai.

1. Kulikauskas Pranas (g. 1913 m.), Lietuvos TSR MA Istorijos in-to moksl. sekr. Dis. tema — „Kurmaičių archeologiniai paminklai ir jų tyrinėjimų duomenys“.

Apginta 1949.VI.2 d. Oficialūs oponentai: prof. K. Jablonskis, ist. m. k. G. Fiodorovas, Kauno Valst. M. K. Čiurlionio dailės muziejaus bendradarbis P. Tarasenka.

2. Volkaitė-Kulikauskienė Regina (g. 1916 m.), VVU vyr. dėstytoja. Dis. tema — „Medžiaginė Lietuvos gyventojų kultūra IX—XII amž., remiantis tyrinėtų laidojimo paminklų duomenimis (vėlyvasis geležies amžius)“.

Apginta 1951.I.5 d. Oficialūs oponentai: ist. m. dr. prof. H. Moora, ist. m. k. J. Jurginis, ist. m. k. G. Fiodorovas.

3. Tautavičius Adolfas (g. 1925 m.), Lietuvos TSR MA Istorijos in-to v. m. b. Dis. tema — „Rytų Lietuva m. e. pirmajame tūkstantmetyje“. Moksl. vad. prof. K. Jablonskis.

Apginta 1954.XII.17 d. Oficialūs oponentai: ist. m. dr. prof. H. Moora, ist. m. k. G. Fiodorovas, ist. m. k. R. Volkaitė-Kulikauskienė.

4. Navickaitė-Kuncienė Ona (g. 1926 m.), Lietuvos TSR MA Istorijos in-to j. m. b. Dis. tema — „Veršvų kapinynas“. Moksl. vad. ist. m. k. P. Kulikauskas.

Apginta 1957.X.25 d. Oficialūs oponentai: prof. K. Jablonskis, ist. m. k. R. Volkaitė-Kulikauskienė.

5. Jablonskytė-Rimantienė Rimutė (g. 1920 m.), Lietuvos TSR MA Istorijos in-to j. m. b. Dis. tema — „Akmens ir žalvario amžiaus gyvenviečių periodizacija ir topografija Lietuvos teritorijoje (remiantis vidurio Lietuvos radiniais)“.

Apginta 1962.X.30 d. Oficialūs oponentai: ist. m. dr. P. Boriskovskis ir ist. m. k. R. Volkaitė-Kulikauskienė.

6. Michelbertas Mykolas (g. 1939 m.), Lietuvos TSR MA Istorijos in-to j. m. b. Dis. tema — „Romos importas Lietuvoje“.

Apginta 1965.XI.16 d. Oficialūs oponentai: ist. m. dr. A. Mongaitas ir ist. m. k. P. Kulikauskas.

7. Nakaitė Laima (g. 1934 m.), Lietuvos TSR MA Istorijos in-to j. m. b. Dis. tema — „Sidabras Lietuvos archeologinėje medžiagoje (I—XII a.)“.

Apginta 1967.II.24 d. Oficialūs oponentai: ist. m. dr. G. Fiodorovas ir ist. m. k. P. Kulikauskas.

8. Urbanavičius Vytautas (g. 1935 m.), Lietuvos TSR MA Istorijos in-to aspirantas. Dis. tema — „Lietuvos kaimo gyventojų materialinė ir dvasinė XIV—XVII a. kultūra (kapinynų tyrinėjimų duomenimis)“. Moksl. vad. ist. m. dr. M. Gerasimovas.

Apginta 1967.X.4 d. Oficialūs oponentai: ist. m. dr. M. Rabinovičius ir medicinos m. dr. J. Nainys.

9. Danilaitė-Grigalavičienė Elena (g. 1933 m.), Lietuvos TSR MA Istorijos in-to j. m. b. Dis. tema — „Brūkšniuotoji keramika Lietuvoje (kai kurie duomenys lietuvių etnogenezės klausimu)“. Moksl. vad. ist. m. k. P. Kulikauskas.

Apginta 1968.IV.5 d. Oficialūs oponentai: ist. m. dr. J. Kucharenka, ist. m. dr. V. Sedovas, ist. m. k. G. Mitrofanovas.

LIETUVOS ETNOGRAFIJOS TEMATIKA APGINTOS KANDIDATO DISERTACIJOS (1952—1969)

1952—1969 metais už disertacijas lietuvių etnografijos tematika buvo suteikta 13 istorijos (indeksas 07.576) ir 1 menotyros mokslų kandidato laipsnis. Iš pradžių disertacijos šia tematika buvo ginamos TSRS MA Etnografijos instituto Mokslinėje taryboje, vėliau šią teisę gavo Lietuvos

TSR MA Istorijos instituto Mokslinė taryba. Disertacijų tematika — atitinkamų laikotarpių viena ar kita liaudies kultūros sritis. Iki šiol daugiausia disertacijų (4) buvo apginta lietuvių valstiečių gyvenamųjų namų raidos klausimais.

Aštuoni asmenys, gavę mokslo laipsnį šioje srityje, dirba Istorijos instituto Etnografijos sektoriuje, trys — respublikos aukštosiose mokyklose, trys — kitose kultūrinio darbo įstaigose.

Disertacijų gynimo aprašymas pateikiamas chronologiškai.

1. *Gozina Galina* (g. 1923 m.), TSRS MA Etnografijos in-to aspirantė. Dis. tema — „Rytų Lietuvos gyvenamieji ir ūkiniai pastatai“. Moksl. vad. ist. m. dr. P. Kušneris.

Apginta 1952.VI.3 d. TSRS MA Etnografijos in-to Mokslinėje taryboje. Oficialūs oponentai: ist. m. dr. N. Čeboksarovas ir ist. m. k. E. Binkevič.

2. *Dundulienė Pranė* (g. 1910 m.), VVU Archeologijos ir etnografijos katedros vyr. dėstytoja. Dis. tema — „Žemdirbystė Lietuvoje feodalizmo laikais“. Moksl. vad. ist. m. dr. N. Čeboksarovas.

Apginta 1954.VI.22 d. TSRS MA Etnografijos in-to Mokslinėje taryboje. Oficialūs oponentai: ist. m. dr. P. Kušneris ir ist. m. k. J. Jurginis.

3. *Bielinskis Feliksas*. Dis. tema — „Lietuvos kaimo architektūros palikimas“. Moksl. vad. archit. m. dr. B. Michailovas.

Apginta 1954.XI.26 d. TSRS MA Meno istorijos in-to Mokslinėje taryboje. (Detalesnių duomenų negauta.)

4. *Milius Vacys* (g. 1926 m.), Lietuvos TSR MA Istorijos in-to aspirantas. Dis. tema — „Lietuvių valstiečių maistas ir namų apyvokos daiktai XIX ir XX a.“ Moksl. vad. ist. m. dr. P. Kušneris.

Apginta 1955.I.4 d. TSRS MA Etnografijos in-to Mokslinėje taryboje. Oficialūs oponentai: ist. m. dr. N. Čeboksarovas ir prof. K. Jablonskis.

5. *Vyšniauskaitė Angelė* (g. 1919 m.), Lietuvos TSR MA Istorijos in-to j. m. b. Dis. tema — „Lietuvių kolūkiečių šeimos butis“. Moksl. vad. ist. m. dr. P. Kušneris. Apginta 1955.VI.7 d. Oficialūs oponentai: ist. m. dr. N. Čeboksarovas, ist. m. k. J. Jurginis ir ist. m. k. L. Terentjeva.

6. *Butkevičius Izidorius* (g. 1928 m.), Lietuvos TSR MA Istorijos in-to j. m. b. Dis. tema — „Dabartiniai lietuvių valstiečių gyvenamieji namai“. Moksl. vad. ist. m. dr. N. Čeboksarovas.

Apginta 1956.VII.5 d. TSRS MA Etnografijos in-to Mokslinėje taryboje. Oficialūs oponentai: prof. K. Jablonskis ir ist. m. k. L. Terentjeva.

7. *Čerbulėnas Klemensas* (g. 1912 m.), Statybos ir architektūros in-to v. m. b. Dis. tema — „Lietuvių liaudies gyvenamųjų namų raida“.

Apginta 1958.XI.11 d. Lietuvos TSR MA Istorijos in-to Mokslinėje taryboje. Oficialūs oponentai: ist. m. dr. P. Kušneris, ist. m. k. I. Butkevičius ir archit. m. k. K. Šešelgis.

8. Paliulis Stasys (g. 1902 m.), Vilniaus Pedagoginio in-to doc. Dis. tema — „Lietuvių liaudies pučiamieji muzikos instrumentai“. Apginta 1964.VI.25 d. Lietuvos TSR MA Istorijos in-to Mokslinėje taryboje. Oficialūs oponentai: prof. A. Račiūnas, ist. m. k. V. Milius ir filol. m. k. Z. Slaviūnas.

9. Daniliauskas Antanas (g. 1926 m.), Lietuvos TSR MA Istorijos in-to aspirantas. Dis. tema — „Juodupės Valst. vilnionių audinių fabriko „Nemunas“ darbininkų kultūra ir buitis“. Moksl. vad. ist. m. k. A. Vyšniauskaitė.

Apginta 1965.III.26 d. Lietuvos TSR MA Istorijos in-to Mokslinėje taryboje. Oficialūs oponentai: ist. m. dr. N. Čeboksarovas ir ist. m. k. A. Gaiagalaitė.

10. Merkienė Irena-Regina (g. 1937 m.), Lietuvos TSR MA Istorijos in-to j. m. b. Dis. tema — „Grigiškių bandomojo popieriaus kombinato darbininkų buitis 1925—1965 m.“ Moksl. vad. ist. m. k. A. Vyšniauskaitė.

Apginta 1966.XII.20 d. Lietuvos TSR MA Istorijos in-to Mokslinėje taryboje. Oficialūs oponentai: ist. m. dr. A. Zaleskis ir ist. m. k. A. Gaiagalaitė.

11. Mastonytė Marija (g. 1931 m.), Lietuvos TSR MA Istorijos in-to j. m. b. Dis. tema — „Lietuvių moterų tautiniai drabužiai XIX a. ir XX a. pradžioje“. Moksl. vad. ist. m. k. A. Vyšniauskaitė.

Apginta 1967.II.24 d. Lietuvos TSR MA Istorijos in-to Mokslinėje taryboje. Oficialūs oponentai: ist. m. dr. V. Belicer ir ist. m. k. K. Čerbulėnas.

12. Tallat-Kelpšaitė-Niunkienė Giedrė (g. 1933 m.), Lietuvos TSR MA Istorijos in-to aspirantė. Dis. tema — „Naminis audimas ir audiniai Lietuvoje XIX—XX a.“ Moksl. vad. ist. m. k. A. Vyšniauskaitė.

Apginta 1968.IV.5 d. Lietuvos TSR MA Istorijos in-to Mokslinėje taryboje. Oficialūs oponentai: ist. m. dr. V. Bondarčikas ir ist. m. k. P. Dundulienė.

13. Morkūnas Vitalis (g. 1929 m.), Lietuvos TSR MA Istorijos in-to aspirantas. Dis. tema — „Žemės ūkio darbininkų buitis Lietuvoje 1919—1940 m.“ Moksl. vad. ist. m. k. A. Vyšniauskaitė.

Apginta 1968.XI.22 d. Lietuvos TSR MA Istorijos in-to Mokslinėje taryboje. Oficialūs oponentai: ist. m. dr. V. Bondarčikas ir ist. m. k. K. Čerbulėnas.

14. Kudirkas Juozas (g. 1939 m.), Lietuvos TSR MA Istorijos in-to aspirantas. Dis. tema — „Puodininkystė Lietuvoje XIX a. pab.—XX a.“ Moksl. vad. ist. m. k. V. Milius.

Apginta 1969.XI.28 d. Lietuvos TSR MA Istorijos in-to Mokslinėje taryboje. Oficialūs oponentai: ist. m. dr. L. Molčanova ir ist. m. k. K. Čerbulėnas.

V. Milius

Disertacijų gynimo apžvalgos

Bronius Dundulis, Lietuvos kova dėl valstybinio savarankiškumo XV a.¹

Lietuvos ir Lenkijos unijos istorijos klausimu yra gausios literatūros. Buržuazinė, ypač lenkų, historiografija aukštino uniją. Nuolat buvo kartojama apie lenkų feodalų ir katalikų bažnyčios misinę veiklą rytuose, idealizuojama Lenkija. Laikas nuo laiko ir dabar, ypač emigracinėje literatūroje, pasigirsta panašūs atgarsiai. Todėl tarybiniam istorijos mokslui labai svarbu, kad unijos istorija būtų ištirta plačiai ir išsamiai. Šio darbo ir ėmėsi B. Dundulis. Autorius tyrė unijos istoriją vienu — kovos dėl Lietuvos valstybingumo — aspektu, paėmęs 1429—1501 m. laikotarpį, t. y. nuo Lucko suvažiavimo iki 1501 m. Melniko sutarties. Šiame periode buvo sukurti pagrindiniai unijos principai, įgyvendinti 1569 metais. Be to, giliau analizuojant XV a. Lietuvos ir Lenkijos santykius, galima aiškiau nustatyti ir pirminių unijos aktų reikšmę. Autorius griežtai pasisako prieš 1385 m. Krėvos sutarties aktą, kaip Lietuvos inkorporacijos į Lenkijos sudėtį, supratimą. Jis pažvelgė į uniją ne formaliai juridiskai, o nagrinėja ją abiejų valstybių faktinės padėties požiūriu. Kad Lietuva vasališkai priklausytų nuo Lenkijos, tam nebuvo priežasčių. Nei vidaus, nei užsienio Lietuvos padėtis nebuvo tiek grėsminga, kad jai būtų reikėję besąlygiškai kapituliuoti. Jogaila savo asmeniu sujungė skirtingas valstybes. O kad vėliau unija stiprėjo, matyt, buvo iš jos abipusė nauda. Lietuvos feodalai siekė unijos, bet lygiateisėmis sąlygomis — dviejų savarankiškų valstybių federacijos. Iki Žalgirio mūšio svarbiausias unijos veiksnys buvo Kryžiuočių ordino pavojus. XV a. iškilęs naujas pavojus rytuose vėl iškėlė unijos klausimą.

Lietuvos ir Lenkijos unija, sukurta kovai prieš Ordino agresiją, XV a. virto prievartos įrankiu prieš baltarusių, ukrainiečių ir rusų žemes.

Autorius tyrė diplomatinius ir karinius Lietuvos ir Lenkijos konfliktus 1389—1392 ir 1430—1432 metais. Jis išaiškino faktinę Lietuvos ir Lenkijos santykių raidą XV a., nesitenkindamas vien unijos analize.

B. Dundulis peržiūrėjo visus XV a. svarbesnius įvykius — tarpusavio Lenkijos ir Lietuvos ginčus, kurie vyko Lietuvos didžiųjų kunigaikščių Vytauto, Švitrigailos ir Žygimanto Kęstutaičio valdymo metu (1392—1440 m.), pateikė išsamios medžiagos apie Lucko suvažiavimą (1429 m.) ir Lietuvos karalystės įkūrimo klausimu (1429—1430 m.). Pastarieji įvykiai, disertanto nuomone, buvo labai svarbūs Lietuvos santykių su Lenkija

¹ B. Dundulis, Lietuvos kova dėl valstybinio savarankiškumo XV a., disertacija istorijos mokslų daktaro laipsniui įgyti, Vilniaus valst. V. Kapsuko universitetas, V., 1967, mašinraštis, 646 p.

raidoje. Tuomet pirmą kartą viešai ir aiškiai buvo išdėstyta Lietuvos valstybingumo programa, o tai suaktyvino kovą dėl jos įgyvendinimo.

B. Dundulis nagrinėjo Lietuvos santykius su Ordinu, jos dalyvavimą 1438—1440 m. koalicijoje prieš Lenkiją, ponų sprendimą 1440 m., kai Kazimieras buvo išrinktas didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu, ir lietuvių feodalų kovą už lygiateisių valstybių federaciją. Autorius taip pat tyrė Lietuvos poziciją trylikos metų kare (1454—1466 m.), jos rytų politiką, padidėjusį Rusijos politikos aktyvumą kovoje dėl rusų žemių ir Lietuvos bei Lenkijos suartėjimą, pasibaigusį 1501 m. Melniko unijos aktu.

Disertacijoje nemažai dėmesio skirta Lietuvos santykiams su Vokietijos imperatoriumi ir Romos papiežiumi, taip pat feodalų politikai baltarusių, ukrainiečių ir rusų žemėse. Autorius pažymėjo, kad klasiniai Lietuvos feodalų interesai prieštaravo sėkmingai kovai su Lenkijos feodalais dėl Lietuvos valstybingumo. Be to, Lietuva negalėjo apginti savo nepriklausomybės, nepagerinusi santykių su Rusija. Autorius nurodo, kad Lietuvos kovą už valstybingumą rėmė baltarusių ir ukrainiečių feodalai. Buvo net bandyta, jais remiantis, stoti prieš ekspansinę Lenkijos feodalų ir katalikų bažnyčios politiką (Svitrigaila). Bet agresyvūs Lietuvos feodalų veiksmai Rusijoje paralyžiavo didžiųjų kunigaikščių santykius su Lenkija ir neleido grąžinti vakarinių lietuvių žemių, kurias buvo užgrobę Ordinas. B. Dundulis teigia, kad Lenkijos feodalai nesiskaitė su Lietuvos teise į prūsų ir lietuvių gyvenamąsias žemes Ordino teritorijoje ir norėjo jas pasigrobtį. Ypač tai išryškėjo 1454—1466 metų kare. Taip galima paaiškinti Lietuvos pasyvumą tame kare ir siekimą išsaugoti Ordino valstybę prūsų žemėse. Lietuva pasitenkino vien Žemaitija ir Užnemune, neatkovojo srities Nemuno Žemupyje, Klaipėdos ir Klaipėdos krašto.

Lietuvą XV a. išliko nepriklausoma nuo Lenkijos. Tačiau Lenkijos ponai neatsisakė galimybės pasiglemžti jos žemes. Negalėdami to įvykdyti tiesiogiai, jie iškėlė vieno politinio organizmo idėją. Buvo numatyta sujungti abi valstybes į vieną palaiptiui. Eidami šia kryptimi, jie ir padiktavo 1501 m. unijos aktą, kuriuo remiantis buvo sudaryta 1569 m. unija. Apskritai iš B. Dundulio darbo išryškėja Lenkijos ponų politika Lietuvos atžvilgiu. Ji nuo pat 1385 m. Krevos akto buvo nepaprastai pastovi ir tvirta. Lietuva turėjo eikvoti daug jėgų savo valstybės egzistencijai apginti.

B. Dundulio disertaciją teigiamai įvertino oponentai. Jie pažymėjo problemos aktualumą ir sudėtingumą, autoriaus sugebėjimą analizuoti daugelio šalių (Lenkijos, Ordino, Lietuvos, Rusijos, Vokietijos ir kt.) šaltinius ir išaiškinti labai sudėtingus Lietuvos istorijos įvykius (1429—1501 m.), kai vyko valstybiniai perversmai, o Lietuvos teritorijoje veikė Livonijos ir Lenkijos kariuomenės, kai susidūrė Lenkijos ir Rusijos inte-

resai. B. Dunduliui teko narplioti labai sudėtingą įvairiausių politinių prieštaravimų mazgą. Buvo pažymėta, jog autorius išaiškino svarbiausią dalyką — kaip Lietuvos ir Lenkijos sąjunga prieš Ordiną virto Lietuvos ir Lenkijos feodalų rankose ginklu prieš baltarusių, ukrainiečių ir rusų žemes. Kova dėl Lietuvos valstybingumo buvo nesėkminga, nes Lietuvos kunigaikščiai ir feodalai vykdė agresiją prieš rytų slavus ar vėliau su ginklu rankoje siekė išlaikyti savo valdžioje jų žemes. Šiai ekspansinei politikai reikėjo Lenkijos paramos, už kurią jie sumokėjo Lietuvos valstybingumu. Lietuvos feodalai nesistengė nutraukti unijos su Lenkija, nes pastarosios parama jiems padėjo apsaugoti savo klasinius interesus baltarusių ir ukrainiečių žemėse, be to, visoje valstybėje plėsti feodalų luominės privilegijas.

Oponentai padarė disertantui ir pastabų.

V. Pašuta pastebėjo, kad istoriografinėje apžvalgoje trūksta kai kurių naujausių istorikų darbų. Disertantas sukaupe savo dėmesį į politinius įvykius bei situacijas ir išleido valstybės teritorijos, demografijos, valstybės išdo, kariuomenės, prekybos, baudžiavos įsigalėjimo ir Lietuvos feodalų žemės nuosavybės bei rentos klausimus slavų žemėse. Šių klausimų sprendimas galėtų daug kur paaiškinti Lietuvos feodalų politinių kombinacijų prasmę. Socialinių-ekonominių unijos prielaidų pasigedo darbe ir N. Ulaščikas.

V. Pašutos nuomone, reikėjo plačiau analizuoti Lietuvos užsienio politiką (santykiai su Orda (Krimas), Turkija, Švedija, Rusija).

N. Ulaščikas nurodė, jog Lietuva religiniu ir nacionaliniu požiūriu, priešingai negu Lenkija, buvo labai nevienalytė, kad lietuviai to meto Lietuvoje sudarė mažumą. Todėl ir kova už Lietuvos valstybę daugelyje atvejų buvo nesėkminga.

Oponentas suabejojo, ar Lietuvos paskelbimas karalyste 1429 m. būtų galėjęs turėti lemiamos reikšmės kovoje už jos valstybingumą. Jo nuomone, svarbiausias dalykas buvo krašto materialiniai resursai. Pvz., Čekija prarado savo valstybingumą, nors ir buvo karalystė, tuo tarpu Prūsijos hercogystė, būdama Lenkijos vasalinėje priklausomybėje, tapo pastarosios dalybų iniciatore. Ekonominių resursų Lietuvoje pakako, bet, matyt, nebuvo kam jų reikiamai tvarkyti.

N. Ulaščikas iškėlė klausimą, ar Lietuva XV a. buvo pajėgi nutraukti uniją, o jeigu taip, kodėl ji to nepadarė. Kodėl Lietuvos feodalai nepalaikė Svitrigailos, besiremiančio rusų žemėmis, o nuėjo su Žygimantu, kuriam padėjo ginkluoti lenkai? Aišku, kad daugumai Lietuvos feodalų buvo nepakeliui su Svitrigaila. Tokiu atveju būtų tekę sulyginti katalikų ir pravoslavų teises bei privilegijas, padaryti lygiais katalikų ir pravoslavų bajorus bei kunigaikščius. Tai būtų reiškę atsisakyti viešpatavimo

Lietuvos valstybėje. Tad Lietuvos feodalams unija buvo reikalinga, ir jie aukojo savo valstybinį suverenitetą Lenkijai. Jie net padėjo lenkams kare su Ordiną 1454—1466 m. ir nepasinaudojo Lenkijos sunkumais atsiimti jos užgrobtą Podolę.

J. Jurginis pastebėjo, kad B. Dundulis išleido iš akių vidinę Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės struktūrą. Lietuvą sudarė Vilniaus ir Trakų vaivadijos. Kitos baltarusių ir ukrainiečių žemės ir netgi Žemaitija buvo prijungtos prie Lietuvos. Sių sričių ūkinė ir administracinė padėtis skyrėsi, ir jos buvo gana savarankiškos. Visos Lietuvos valstybės sritys nebuvo lygiateisės.

J. Jurginis nurodė, kad Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorija tarybinėje istoriografijoje yra padalyta į Lietuvos, Baltarusijos ir Ukrainos istorijas, teikiant pirmenybę socialiniam-ekonominiam atskirų sričių nagrinėjimui. Oponentas pažymėjo, kad Lietuvos Kunigaikštystės istoriografiją reikėtų pradėti nuo A. Vijuko-Kojalavičiaus, jog pačioje disertanto istoriografinės dalies apžvalgoje reikėjo susikoncentruoti ne tiek į unijos supratimą, o daugiau istorikų pažiūras į atskirus įvykius.

Buvo padaryta priekaištų ir dėl terminų. Žodžiu „bajoras“ disertacijoje žymimas visas feodalų luomas. Tuo tarpu XV a. iš šio luomo išsiskyrė viršūnė — ponai, ir reikėtų feodalų luomą skirti į ponus ir bajorus. Terminai „rusai“, „rusų žemės“ naudojami disertacijoje ir Lietuvos, ir Rusijos gyventojams. Tuo tarpu Lietuvos gyventojų dauguma buvo baltarusiai ir ukrainiečiai. Disertacijoje vartojami terminai Lietuva, Rusia, Žemaitija, kaip Lietuvos sudėtinės dalys, tad dalis kartais sukeičiama su visuma.

Atsakydamas į oponentų pastabas, B. Dundulis sutiko, jog socialinis-ekonominis veiksnys buvo svarbus, gal net lemiamas politiniuose ginčuose ir derybose. Tačiau XV a. šaltiniuose socialiniai santykiai dar silpnai apčiuopiami. Platesnis šios problemos tyrimas galėtų būti atskiros monografijos uždavinys.

Disertantas nurodė, kad jis neteigiąs, jog kova dėl Lietuvos karalystės galėjo turėti lemiamą reikšmę unijos likimui. Jos klausimas priklausė nuo Lietuvos socialinio-ekonominio ir politinio gyvenimo raidos ir nuo tarptautinės situacijos. Lietuvos karaliaus titulas būtų sustiprinęs Lietuvos feodalų pozicijas jų kovoje su Lenkijos feodalais. To meto sąlygomis šalies suverenumą paprastai žymėjo karaliaus titulas. Maskvos didieji kunigaikščiai kovojo dėl visos Rusijos valdovo ir dėl caro titulų. Lenkijos ponų taryba Lietuvos karalystės paskelbimą laikė pavojingu savo planams ir tam visai priešinosi.

B. Dundulio nuomone, nereikėtų Žemaitijos laikyti atskira sritimi, nors ji ir turėjo savo specifinių bruožų. Žemaitija buvo pagrindinė Lietuvos valstybingumo atrama ne tik tai santykiuose su Ordiną, bet ir su Lenkija.

Ji priklausė Lietuvos valstybei nuo jos susikūrimo ir nebuvo prijungta prie Lietuvos, kaip rytinės žemės. Po trumpo kryžiuočių valdymo Žemaitija 1409 m. savarankiškai ir visiškai įsijungė į Lietuvos valstybės gyvenimą.

B. Dundulis pastebėjo, jog Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, gana tolerantiškoje valstybėje, atsirado tam tikra religinė diskriminacija tada, kai buvo paskelbta privilegijuota katalikų bažnyčia, t. y. po Krėvos unijos su Lenkija. Toji diskriminacija reiškėsi ne rusų žemėse, o pačioje Lietuvoje, ypač užimant aukščiausias valstybės tarnybas. Lenkijos ponų interesai buvo priešpastatyti ir kurstyti katalikus ir pravoslavus feodalus, kad susilpnintų Lietuvos atsparumą Lenkijai.

Autorius paneigė mintį, kad Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istoriografiją reikėtų pradėti nuo A. Vijuko-Kojalavičiaus, neminint M. Strijkovskio ir dar ankstesnių Lietuvos metraščių.

B. Dundulis pažymėjo, kad istoriografijoje reikėjo kalbėti apie tai, kaip atskirų tautų feodaliniai ir buržuaziniai istorikai vertino uniją apskritai, nes unijos koncepcija yra pagrindas geriau suprasti nagrinėjamus konkrečius klausimus.

Dėl rusų žemių termino naudojimo autorius patikslino: darbe kalbama apie Lietuvos valstybei priklausiusias baltarusių, ukrainiečių ir rusų žemes, bet tikrai trumpinant kai kada jos visos vadinamos rusų žemėmis.

M. Jučas

Stasys Vansevičius, Lietuvos valstiečių socialinė-ekonominė ir teisinė padėtis imperializmo laikotarpiu (XIX a. pabaiga — 1940 m.)

Tarybų Lietuvos istorikai nuveikė nemažą darbą, nagrinėdami įvairias savo krašto valstiečių istorijos problemas. Iš tokių mokslinių nagrinėjimų derama vieta tenka Vilniaus valst. V. Kapsuko universiteto Valstybės ir teisės teorijos ir istorijos katedros vedėjo prof. S. Vansevičiaus darbams. Ypač minėtina istorijos mokslų daktaro disertacija¹.

S. Vansevičiaus disertacija susideda iš įvado, dviejų dalių ir išvadų.

Pirmojoje dalyje — „Lietuvos valstiečių socialinė-ekonominė ir teisinė padėtis kapitalizmo peraugimo į imperializmą Rusijoje laikotarpiu“ — analizuojama valstiečių padėtis XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje, jų gyvenimo pakitimai ryšium su 1905—1907 m. revoliucija, valstiečių būklė kaizerinės okupacijos metais (1915—1918 m.). Parodoma nelygiatėisė, palyginus su kitais visuomenės sluoksniais, carinės Rusijos valstiečių padėtis, reguliuojama savitų įstatymų, tvarkoma specialių įstaigų. Nepaisydami kapitalizmo vystymosi poreikių ir valstiečių kovos už baudžiamos

¹ S. Vansevičius, Lietuvos valstiečių socialinė-ekonominė ir teisinė padėtis imperializmo laikotarpiu (XIX a. pabaiga — 1940 m.), disertacija istorijos mokslų daktaro laipsniui įgyti, Vilniaus valst. V. Kapsuko universitetas, 1970, mašinraštis, 599 p.

atgyvenų likvidavimą, carizmas ir buržuazinės-dvarininkinės Rusijos viršūnės stengėsi išsaugoti senuosius visuomeninius santykius. Ir tik XX a. pradžioje, kai kapitalizmo vystymasis galutinai pakirto pusiau feodališnius Rusijos agrarinės santvarkos pagrindus, kapitalizmo poreikiai bei valstiečių kova privertė caro vyriausybę keisti teisinę valstiečių padėtį. Tačiau ir tada jų teisės nebuvo sulygintos su kitų visuomenės sluoksnių teisėmis.

Kaizerinės Vokietijos okupacijos metais buvo ne tik apiplėštas Lietuvos kaimas, bet ir atimtas iš valstiečių ūkinis savarankiškumas. Drauge su darbininkų klase, Lietuvos Komunistų partijai vadovaujant, valstiečiai aktyviai kovojo 1918—1919 m. už Tarybų valdžią Lietuvoje.

Antrosios disertacijos dalies — „Lietuvos valstiečių socialinė-ekonominė ir teisinė padėtis buržuazijos valdymo metais (1919—1940 m.)“ — skyriuose nagrinėjami šio laikotarpio socialiniai-ekonominiai bei politiniai santykiai Lietuvos kaime, valstiečių teisės ir pareigos, Klaipėdos ir Vilniaus krašto valstiečių padėtis, Lietuvos valstiečių kova dėl žemės ir dėl savo teisių.

Šioje dalyje parodoma, kad lietuvių buržuazija, valstiečių kovos verčiama, siekdama silpninti klasinius prieštaravimus ir plėsti savo socialinę bazę kaime, išleido daug agrarinių įstatymų, reguliavusių žemės santykius, žemės ūkio organizavimą, žemės ūkio produktų realizavimą. Disertacijoje smulkiai analizuojamos valstiečių teisės, užfiksuotos įstatymuose, ir realios galimybės jomis naudotis, taip pat valstiečių pareigos ir buržuazinės valstybės taikytos priemonės, kad tos pareigos būtų vykdomos. Atskleidžiamas didžiulis revoliucionizuojantis Lietuvos Komunistų partijos vaidmuo ir įtaka valstietijos kovai.

S. Vansevičiaus daktaro disertacija — tai stambus mokslo tyrimo darbas, pareikalavęs daugelio kūrybinio darbo metų.

Gynimo metu disertantas nurodė, kad jo tikslas buvo išnagrinėti šias pagrindines problemas: a) valstiečių socialinės-ekonominės ir teisinės padėties tarpusavio įtaką ir ryšį; b) caro valdžios ir buržuazijos darytų nuolaidų darbo valstiečiams socialines-ekonominės ir politines priežastis; c) atskleisti valstiečių gyvenimo ir agrarinių santykių teisinio reguliavimo sudėtingumus, susidariusius dėl to, jog Lietuvoje tuo pačiu metu veikė keletas skirtingų teisės sistemų (pagrindinėje Lietuvos dalyje — kiek pakeisti carinės Rusijos įstatymai, Suvalkijoje — Napoleono kodeksas, Klaipėdos krašte — Vokietijos imperijos įstatymai); d) išaiškinti valstiečių kovos pobūdį, parodant, jog valstiečių socialinė-ekonominė kova turėjo tendenciją peraugti į politinę kovą prieš buržuazijos diktatūrą.

Oficialieji oponentai ist. m. dr. prof. K. Navickas, ist. m. dr. prof. B. Dundulis, ist. m. dr. V. Merkys ir teisės m. dr. prof. P. Vichalemas

(Estijos TSR, Tartu), kolektyvinis oponentas — LTSR MA Istorijos in-to Lietuvos istorijos iki Spalio revoliucijos sektorius, neoficialus oponentas — pedagogikos m. dr. prof. J. Laužikas, atsiuntusieji atsiliepimus apie autoreferatą — TSRS MA Valstybės ir teisės in-to v. m. b. A. Davidovičius, Odesos valst. un-to TSRS istorijos katedros vedėjas prof. Rakovskis ir TSRS valstybės ir teisės istorijos katedros vedėjas prof. A. Surilovas, Latvijos valst. un-to Teisės sektoriaus vadovas teisės m. k. G. Kliava S. Vansevičiaus darbą vertino teigiamai.

Oponentai pažymėjo, kad minėtų problemų nagrinėjimas moksliniu požiūriu yra labai aktualus dalykas. Lietuva ir imperializmo laikotarpiu liko žemės ūkio, valstietiškas kraštas, valstiečiai buvo nemaža revoliucinė jėga. Todėl visapusiškai išnagrinėjus jų padėtį, akivaizdžiai atskleidžiama carizmo ir Lietuvos buržuazijos antiliaudinės politikos esmė, ir kartu duodamas atkirtis buržuaziniams istorijos klastotojams. Antra vertus, ankstesniuose moksliniuose darbuose minėti klausimai neliečiami arba neapimama jų visuma: istorinėje literatūroje dar dažnai pasitenkinama socialinės-ekonominės būklės nagrinėjimu, toli gražu nepakankamą dėmesį skiriant valstybės ir teisės vaidmeniui visuomenės raidoje, teisinio antstato poveikiui į socialinius-ekonominius santykius.

Darbo vertę labai padidina gana detalus Klaipėdos krašto bei rytų Lietuvos, kurią buvo okupavusi Lenkija, valstiečių padėties nušvietimas.

Autoriui teko susidurti su kai kuriais sunkumais, nes istorinis procesas mūsų krašte XIX a. pabaigoje ir XX a. pirmojoje pusėje turėjo savo ypatumų, reikėjo atsižvelgti ne tik į socialinių, bet ir nacionalinių veiksnių poveikį Lietuvos kaimui.

Nagrinėdamas savo temą, autorius remiasi gausia dokumentine medžiaga. Didelis dėmesys skiriamas atitinkamų normatyvinių aktų analizei. Disertantas panaudojo nemažai ir užsienio literatūros, liečiančios jo nagrinėjamus klausimus, išleistos įvairiais laikotarpiais ir įvairiose vietose. Jis polemizuoja su buržuaziniais agrarinių santykių Lietuvoje tyrinėtojais.

Oponentai kėlė kai kuriuos ir diskutuotinus klausimus bei pareiškė kritinių pastabų. Štai kai kurios iš jų:

Prof. K. Navicko nuomone, disertanto tvirtinimas, jog lietuvių buržuazija buvo ekonomiškai ir politiškai silpna ir neturėjo klasių kovos patyrimo, turėtų būti išsamiau argumentuotas. Darbe plačiau nepagrįstas teiginys, kad buržuazinė žemės reforma paaštrino klasinius prieštaravimus kaime; nepakankamai paaiškinta, kodėl fašistinės diktatūros metais daugėjo bežemių; nepasakyta, koks buvo buržuazinės Lietuvos vyriausybės tikslas, nustatant nuolatinio Klaipėdos krašto gyventojų požymius (šią mintį kelia ir prof. P. Vichalemas).

Prof. B. Dundulis istoriografijoje pasigedo kai kurių darbų. Be to, jis pastebėjo, jog disertacijoje netiksliai nurodoma kaimų skirstymo į vienkiamius pradžia, ir pageidavo, kad darbo pabaigoje ryškiau būtų suformuluotos išvados.

Dr. V. Merkio įsitikinimu, reikėjo išsamiau ir giliau spręsti dvarininkų žemėvaldos lyginamojo svorio kitimą, kalbant apie žemės reformą — tiksliau nustatyti išperkamujų mokesčių ir žemės rinkos kainos santykį, atkreipti daugiau dėmesio, kaip valstiečių kova prieš feodalizmo atgyvenas pamažu peraugo į kovą prieš kapitalistinį išnaudojimą.

Prof. P. Vichalemas pageidavo gilesnės valstiečių kovos ir jų reikalavimų 1905—1907 m. analizės.

MA Istorijos in-to atsiliepime keliama abejonė dėl amerikietiškojo kapitalizmo žemės ūkyje būdo Lietuvoje.

Disertantas su kai kuriomis pastabomis bei pasiūlymais sutiko, bet dėl kai kurių klausimų polemizavo su oponentais. Pavyzdžiui, jis laikėsi savo nuomonės dėl amerikietiškojo kapitalizmo vyravimo žemės ūkyje, pabrėždamas, kad agrarinė carizmo politika nesėkmingai mėgino trukdyti tokiam kapitalizmo vystymuisi. Disertantas gynė nuomonę dėl lietuvių buržuazijos darytų nuolaidų darbo žmonėms priešasčių, joms priskirdamas taip pat buržuazijos klasės ekonominį ir politinį silpnumą. Aiškindamas bežemių daugėjimo priežastis, jis rėmėsi marksistiniu mokymu apie tai, kad prekinės gamybos sąlygomis stambūs ūkiai išstumia smulkiuosius, taip pat konkrečiais įstatymais bei duomenimis apie ipotekos, žemės nuomos vystymąsi, valstiečių įsiskolinimą bankams, varžytinių paplitimą Lietuvoje.

Prof. S. Vansevičius — teisininkas. Jo indėlis į Lietuvos valstiečių istorijos nagrinėjimą — tai anksčiau pas mus atsiradusios geros tradicijos tąsa, kai teisininkai profesoriai A. Janulaitis, K. Jablonskis, P. Pakarklis labai vaisingai pasidarbavo Lietuvos istorijos mokslo srityje.

M. M a k s i m a i t i s

Mečislovas Jučas, baudžiavos irimo pradžia Lietuvoje (XVIII a. 7-asis dešimtmetis — XIX a. 4-asis dešimtmetis.)¹

1971 m. rugsėjo 21 d. Vilniaus valst. V. Kapsuko un-to Istorijos fakulteto Mokslinėje taryboje Lietuvos TSR MA Istorijos in-to vyr. mokslinis bendradarbis ist. m. k. Mečislovas Jučas (g. 1926 m.) apgynė istorijos mokslų daktaro disertaciją.

Disertaciją sudaro įvadas (istoriografija ir šaltinių apžvalga), keturi skyriai ir išvados. Pirmame skyriuje nagrinėjami agrotechniniai pageri-

¹ М. А. Ю ч а с, Начало разложения крепостничества в Литве (60-е годы XVIII—30-ые годы XIX в.), дисертация исторических наук д-ра М. А. Ю ч а с, Вильнюсский университет, Вильнюс, 1971, машинопись, 603 п.

nimai, pasėlių struktūra ir derliai, t. y. gamybinės jėgos; antrame skyriuje — socialiniai santykiai ir jų pasikeitimas, žemėtvarkos ir žemėnaudos istorija, dvarų pajamų šaltiniai, feodalinė renta, prekiniai ryšiai, samdomo darbo atsiradimas ir paplitimas; trečiame skyriuje — valstiečių ir miestelių gyventojų klasinė kova, tos kovos ryšiai su ūkio intensyvinimu ir išnaudojimo didėjimu; ketvirtame skyriuje — laisvųjų žmonių genezės ir padėties klausimas, baudžiavos panaikinimo projektai, feodalizmo kritika XVIII a. pabaigos ir XIX a. pradžios spaudoje.

Gynimo metu disertanto paskelbtos kiek sutrumpintos darbo išvados yra tokios. Baudžiavos irimas — tai pirmiausia poslinkiai pačioje gamyboje: ūkio intensyvinimas, agrotechniniai pagerinimai, dvarininkų verslovinė veikla, valstiečių prekinės gamybos augimas. Nagrinėjamu laikotarpiu plito laisvųjų žmonių žemės nuoma, magdeburginių miestelių gyventojai naudojosi asmens laisve ir teise įsigyti nekilnojamą turtą. Feodalų žemės nuosavybės monopolis buvo pažeistas, nežymiai prasidėjo jos peraugimas į buržuazinę nuosavybę. Valstiečių atleidimas iš baudžiavos be žemės ir žemės nuoma — svarbiausi to meto klausimai. XVIII a. pabaigoje valstiečių tarpe plito samda, kurią sąlygojo prekinė gamyba. Tuo metu vyko vienu valstiečių turtėjimo, kitų — pauperizacijos procesas, ypač paspartėjęs XIX amžiuje. Samdomo darbo panaudojimu valstiečiai aplenkė palivarkus. Valstiečiai nebuvo asmeniškai laisvi, jų ūkinę veiklą varžė dvarininkai. Tai stabdė kapitalistinių santykių vystymąsi kaime, tačiau užkirsti kelio jiems negalėjo. XVIII a. antrojoje pusėje baudžiava pasidarė ne tokia stabili: dažnai pavieniai valstiečiai, o kartais ir ištisais dvarais buvo atleidžiami iš baudžiavos. Plito antibaudžiavinės idėjos. Patys dvarininkai ėmė svarstyti baudžiavos panaikinimo klausimą.

Rinkos ir miestų augimo veikiamas palivarkų ūkis taip pat pagyvėjo. Dvarininkai plėtė palivarkų arimus, didino gyvulių, taip pat ir produktivių, skaičių, auginė daugiau prekinį kultūrų, plėtė degtinės gamybą, malūnininkystę, ėmė investuoti kapitalus į savo pačių ūkį. Tačiau iki XIX a. 6-ojo dešimtmečio pradžios dvarininkai neįsigydavo žemės ūkio inventoriaus ir naudojo pigų baudžiavinį darbą. Todėl, intensyvinant dvarų ūkį, augo ir valstiečių prievolės. Tai savo ruožtu stiprino valstiečių judėjimą. Nuo XVIII a. pab. ir per visą XIX a. tarp valstiečių ir dvarininkų pagrindinis konfliktas vyko dėl rentos ir žemės. Baudžiavos irimą Lietuvoje skatino trys aplinkybės: 1) kieminis žemės valdymas; 2) feodalinės rentos, ypač piniginės, priklausymas nuo žemės kiekio ir kokybės; 3) patogi geografinė padėtis ir didelė užsienio rinkos paklausa.

Oficialūs ir neoficialūs oponentai pažymėjo, kad disertacijos tema iki šiol mažai nagrinėta ir labai svarbi Lietuvos, taip pat kaimyninių kraštų, pirmiausia Pabaltijo ir Baltarusijos, agrarinei istorijai tirti ir svarbiems

teoriniams kapitalizmo genezės klausimams spręsti tuose kraštuose, kur vyrauja kaimo gyventojai. Jie nurodė, kad darbe yra labai daug faktinės ir naujos archyvinės medžiagos, disertantas aprėpia daug klausimų. Oponentai pritarė disertanto pagrindinėms išvadoms.

Oficialus oponentas ist. m. dr. prof. B. Dundulis (VVU) pažymėjo, kad disertantas įtikinamai parodė, jog XVIII a. paskutiniame ketvirtyje Lietuvos kaime pasireiškė nauji reiškiniai, kurie rodė prasidedantį baudžiavinės sistemos žlugimą. Vertingos naujos autoriaus išvados apie derlius, baudžiavos raidą, valstiečių prekybą ir samdą, laisvuosius žmones, valstiečių ir miestelių gyventojų kovą su dvarų valdytojais, bandymus atleisti valstiečius iš baudžiavos. Vykusiai nušviestas Žemaitijos socialinis-ekonominis gyvenimas.

Oficiali oponentė ist. m. dr. J. Indova (TSRS MA TSRS Istorijos in-tas) teigiamai įvertino disertanto metodiką. Ji pastebėjo, kad autoriaus išvados visuomet paremtos faktais (skurdo nelaiko kapitalistiniu susiluksniavimu, o lažo, įvesto prekinio ūkio vystymui,—istoriniu regresu). Oponentės manymu, klasių kovoje autoriui pavyko pastebėti dvejopus siekimus: vieni siejosi su buržuazinio pobūdžio valstiečių reikalavimais, kiti — su kova prieš baudžiavos stiprėjimą. J. Indovos nuomone, M. Jučas įtikinamai parodė, jog atsirado prekiniai ūkiai ir susiformavo ištisi prekiniai rajonai. Tačiau kapitalizmas nugalėdavo lėtai, neretai susidarydavo tokia situacija, kai „nauja“ būdavo panaudojama sustiprinti „senam“. Pastarąją mintį pareiškė ir Estijos TSRS MA Istorijos in-to direktorius Estijos TSR MA narys-koresp. J. Kahkas atsiliepime apie autoreferatą. Jis atkreipė dėmesį į tai, kad disertacijos autoriaus išvados apie palivarkų plėtimą, dvarininkų pajamų didėjimą iš palivarkų, lažo lyginamojo svorio augimą ir samdos plėtimą valstiečių ūkiuose rodo prieštarą ir įdomų visuomeninį-istorinį procesą, kuriame dialektiškai prieštarauja kapitalizmo ir feodalizmo elementai ir pagaliau prasideda laipsniškas perėjimas prie kapitalistinės gamybos.

Oficialus oponentas ist. m. dr. N. Ulaščikas (TSRS MA TSRS Istorijos in-tas) pritarė iki jo pasisakiusių oponentų nuomonei. Jis, be to, nurodė, kad naujų faktų ypač gausu antrame skyriuje, o išvados apie samdomąjį darbą atverčia naują puslapį Lietuvos valstiečių istorijoje. Išnagrinėjus M. Jučo darbą, darosi daug aiškesnės dvarininkų pozicijos 1817—1857 m. valstiečių atleidimo iš baudžiavos klausimu. Labai teigiamai N. Ulaščikas įvertino šaltinių — dvarų pajamų-išlaidų knygų, teismo knygų ir ypač inventorių — analizę. Archeografinės komisijos pirmininkas ist. m. dr. prof. S. Šmitas ir tos komisijos biuro narys ist. m. dr. B. Litvakas atsiliepime apie autoreferatą pastebėjo, kad M. Jučo atlikta šaltinių klasifikacija bei charakteristika, jų reprezentatyvumo vertinimas ir

panaudojimo metodika sudaro vertingą mokslinį darbą. Jie atkreipė dėmesį į valstiečių skundų grupavimą pagal autorius. Tuo būdu galima geriau iširti pačių valstiečių rašytus skundus. Jie taip pat gerai atsiliepė apie ankstesnius disertanto darbus archeografijos bei šaltinių tyrimo srityje.

Teigiamai M. Jučo darbą vertino oponavusi įstaiga — Vilniaus valstybinio pedagoginio in-to TSRS istorijos katedra, atsiliepimuose apie autorferatą — ist. m. kandidatai H. Struodas, D. Liepinia ir M. Svaranė (Latvijos TSR MA Istorijos in-tas) ir Baltarusijos TSR MA Istorijos in-to Ikitarybinės visuomenės istorijos sektorius. Pastarajame atsiliepime buvo pažymėta, kad agrarinio gyvenimo reiškiniai, analogiški disertanto pastebėtiems Lietuvoje, vyko ir Baltarusijoje (inventorinės sistemos teigiama įtaka valstiečių ūkiui, žemės ūkio intensyvinimas, derlingumo augimas XIX a. pirmojoje pusėje, lažo paneigimas per jo išvystymą, valstiečių kova ne tik už „seną“, bet ir už „naują“. Sektoriaus nuomone, M. Jučas pateikęs svarių argumentų tiems istorikams, kurie nepakankamai vertina valstiečių samdos reikšmę feodalizmo irimo laikotarpiu. Autoriaus pastebėti procesai paneigia kai kurių istorikų tezę apie refeodalizaciją kaip socialinį-ekonominį regresą. Didelis M. Jučo darbas yra miestelių gyventojų antifeodalinės kovos ir laisvųjų žmonių tyrinėjimas. Sektorius pritarė Jučo nuomonei, kad atleidimas laisvėn rodė baudžiamos irimą.

J. Kahko manymu, M. Jučas įtikinamai parodė agrarinės istorijos tendencijas ir etapus, būdingus visam Pabaltijui. Jis pastebėjo, kad Estijoje ūkio progresas prasidėjo taip pat nuo XVIII a. 7-ojo dešimtmečio ir tęsėsi ligi pat XIX a. 4-ojo dešimtmečio. Kapitalizmo elementų palivarkuose (samdomasis darbas) atsiradimo datavimas Lietuvoje nuo XIX a. 5-ojo dešimtmečio yra įtikinamas. Tai sutampa su Estijos agrarinio vystymosi etapais, joje 5-asis dešimtmečio — perėjimo nuo vienos formacijos prie kitos (feodalizmo krizės) pradžia. Disertanto išvadas, kad XVIII a. Lietuvos valstiečių ūkiai pasidarė stambesni ir XIX a. viduryje valstiečių judėjime ryškiau, negu iki tol, į pirmą vietą iškilo valstiečių kova už žemės nuosavybę, atsiliepimo autorius pavadino įdomiomis.

Ist. m. dr. A. Anfimovas (TSRS žemės ūkio ir valstiečių istorijos komisijos pirmininkas) pažymėjo, kad disertantas, atkreipęs dėmesį į derlingumo didėjimą, valstiečių ūkių stambėjimą, daliai valstiečių virstant bežemiais, galėjo giliau pažvelgti į feodalinės santvarkos irimo procesą. Autorius to proceso neprilygino smukimui ir regresui, kaip kartais daro kiti istorikai. A. Anfimovas pavadino originalia disertanto mintį, kad visiška valstiečių priklausomybė nuo dvarininkų darė didesnę įtaką visuomenei, negu valstiečių neturėjimas nuosavos žemės, ir tai turėjo reikšmės, ruošiant projektus apie valstiečių atleidimą be žemės. A. Anfimovui

nekėlė abejonių išvados apie feodalizmo irimo proceso dėsninumus ir ypatybes Lietuvoje, kurios ir patvirtina marksistinės-lenininės istorijos proceso koncepcijos teisingumą.

Oponentai pareiškė kritinių pastabų: historiografinė dalis galėjo būti išsamesnė (B. Dundulis ir N. Ulaščikas); labiau dokumentuotai nagrinėjamas XVIII a., negu XIX a., darbe mažoka duomenų apie Užnemunę; plačiau ir anksčiau, negu rašoma disertacijoje, dvaruose plito patobulinti įrankiai ir mažiau buvo archainės žemdirbystės (lydiminės ir dirvoninės) liekanų (B. Dundulis). Perdaug kuklios, ne pagal turimą medžiagą išvados apie vidaus rinką (J. Indova). N. Ulaščikas neprieštaravo prielaidai, jog gubernatorių ataskaitose buvo nurodomi sumažinti derliai, bet pastebėjo, kad dvarų pajamų-išlaidų knygos, nors ir patikimas šaltinis, tačiau jos buvo vedamos ir išliko ne visuose, o daugiausia stambiuose dvaruose. Jo nuomone, negalima tiksliai nustatyti žemėvaldos koncentracijos laipsnio XVIII a., nes žemė nebuvo išmatuota, o jos koncentraciją XIX a., kiek tai liečia stambiuosius feodus, disertantas sumažina. N. Ulaščikas pastebėjo, kad kai kurie teiginiai apie palivarkų ir valstiečių žemės ploto santykį, apie feodalinės rentos dydį ir dinamiką vietomis išdėstyti prieštarai. Baltarusijos istorikų atsiliepime buvo prieštaraujama M. Jučo priimtinei žemės traktavimui kaip žemės nuomos. Jų nuomone, Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje naudojimas priimtine žeme iš principo nesiskyrė nuo įprasto činšinio laikymo.

B. Dundulis suabejojo dėl darbo pavadinimo ir nurodė, kad „pradžios“ terminas ilgam procesui žymėti netinka. J. Indova pastebėjo, kad darbe rašoma ne tik apie baudžiavos irimo pradžią, bet ir apie toli pažengusį šį procesą. A. Anfimovas pasiūlė pavadinime atsisakyti datų, nes darbas esąs skirtas kokybinei baudžiavos irimo charakteristikai, o ne jo chronologinėms riboms nustatyti.

Oponentai pareiškė pageidavimų: reikėjo paliesti klausimą apie kontinentinės blokados poveikį Lietuvos ekonomikai (B. Dundulis); ekonominius klausimus susieti su politiniu gyvenimu ir išplėsti valstiečių judėjimo problematiką, plačiau panagrinėti Šiaulių ekonomijos valstiečių sukilimą (B. Dundulis ir oponuojanti įslaiga); daugiau panaudoti lyginamosios medžiagos iš kaimyninių kraštų, atsakyti į klausimus, ar nagrinėjamu laikotarpiu Lietuvoje jau pasireiškė kolonijinis režimas (J. Indova) ir kodėl Žemaitijoje nebuvo palivarkų (N. Ulaščikas); reikėjo detaliau ištyrėti demografinius procesus, jų įtaką kaimui, laisvųjų žmonių laisvės sąlygotumą, valstiečių žemės nuosavybės apribojimus (Latvijos TSR MA Istorijos in-to bendradarbiai); daugiau dėmesio skirti gyvulininkystei (Baltarusijos TSR MA Istorijos in-to sektorius).

Disertantas su oponentais įdomiai diskutavo. Jis sutiko, leisdamas knygą, pakeisti pavadinimą, išplėsti istoriografinę dalį. Kartu M. Jučas pareiškė, kad jo panaudoti šaltiniai (iš jų apie 3000 inventorių) neleidžia tvirtinti, kad XVIII a. pabaigoje—XX a. pradžioje dvaruose būtų buvę naudojami geležiniai plūgai, įvesta daugialaukė sėjomaina. Priimtinei žemė, jo nuomone, laikytina nuomojama todėl, kad ji buvo duodama valstiečiams, skirtingai nuo sodybinio sklypo, lengvatinėmis sąlygomis ir tik už pinigų. Už priimtinę žemę nebuvo galima reikalauti atodirbių taip, kaip už činšinę sodybinę žemę. Disertantas pastebėjo, kad po Šiaulių ekonomijos 1769 m. valstiečių sukilimo palivarkai buvo išplėsti, o lažas padidintas,— prieš ką ir buvo nukreiptas sukilimas. Jo nuomone, nuolatinė atkakli valstiečių kova (atsisakymas eiti lažą, rentos nemokėjimas, atviras valstiečių pasipriešinimas valstybinių dvarų nuomininkams) vertė daryti daugiau nuolaidų, negu jų laimėjo sukilę Šiaulių ekonomijos valstiečiai.

M. Jučo disertacija, kaip pripažino oficialūs ir neoficialūs oponentai, yra vertingas įnašas į tarybinį istorijos mokslą.

L. Mulevičius

Konferencijos, pasitarimai, simpoziumai

PASITARIMAS DĖL KOLEKTYVINIO VEIKALO „LIETUVOS TSR DIDŽIOJO TARYBŲ SĄJUNGOS TĖVYNĖS KARO METAIS (1941—1945)“ PARENGIMO

Pasitarimas buvo sukvietas Istorijos in-to iniciatyva 1971 m. kovo 30 d. Jame dalyvavo 1941—1945 m. laikotarpio specialistai—ist. m. k-tai P. Štaras, K. Varašinskas, K. Rukšėnas, J. Dobrovolskas, dimisijos gen. doc. V. Karvelis. Pasitarimui pirmininkavo in-to direktorius B. Vaitkevičius.

Visi dalyvavę pasitarime pripažino, kad išleisti veikalą, apibendrinantį Lietuvos liaudies dalyvavimą kovose su hitlerininkais, visapusiškai atskleidžiantį jos indėlį pasiekiant istorinę pergalę prieš bendrą priešą, būtinai reikia.

Buvo aptartas monografijos preliminarinio plano projektas, priimtas nutarimas parengti prospektą, susitarta dėl veikalo apimties.

PASIRUOŠIMAS KONFERENCIJAI KAPITALIZMO GENEZĖS PABALTIJYJE IR BALTARUSIJOJE KLAUSIMAIS

Neseniai įsikūrė Tarprespublikinė koordinacinė komisija problemai „Kapitalizmo genezė Baltarusijoje ir Pabaltijyje“ tyrinėti (panaši komisija veikia dar Užkaukazėje). Komisijai vadovauja Baltarusijos TSR MA Istorijos instituto Baltarusijos TSR istorijos Ikišpalinio laikotarpio sektoriaus vadovas BTSS MA narys-koresp. Konstantinas Šabunia.

1971 m. gegužės 20 d. Lietuvos TSR MA Istorijos institute įvyko pirmasis šios komisijos pasitarimas. Jame dalyvavo K. Šabunia, Baltarusijos TSR MA Istorijos in-to v. m. b. ist. m. dr. E. Karpačiovas, Estijos TSR MA Istorijos in-to v. m. b. ist. m. k. O. Karma, Lietuvos TSR MA Istorijos in-to direktorius ist. m. dr. B. Vaitkevičius ir v. m. b. ist. m. dr. V. Merkys, Probleminės mokslinės tarybos „Visuomenės istorinės raidos ir perėjimo iš vienos socialinės ekonominės formacijos į kitą dėsningumai“ sekcijos „Kapitalizmo genėzė“ atstovas TSRS Visuotinės istorijos in-to v. m. b. ist. m. dr. A. Cistozvonovas.

Pasitarime apsvaistyta atitinkami moksliniai tyrinėjimai, komisijos veikla bei darbo planai. Išsiaiškinta, kad visose keturiose respublikose yra susidariusios nedidelės mokslinių darbuotojų grupės, jau daugelį metų gana sėkmingai tyrinėjančios atskirus kapitalizmo genėzės klausimus. Sėkmingesniame šio darbo koordinavimui ir daugelio platesnių klausimų sprendimui nutarta 1973 m. pradžioje sušaukti specialistų konferenciją tema „Baudžiavinės sistemos irimas ir kapitalistinės sanklodos formavimasis Baltarusijoje ir Pabaltijyje“.

Šiai konferencijai bus pateikti tik du pranešimai (jie bus iš anksto išspausdinti): vienas — kapitalizmo genėzės klausimams nagrinėti Lietuvoje bei Baltarusijoje ir antras — Latvijoje bei Estijoje. Svarbiausia konferencijoje bus diskusijos dėl šių pranešimų.

1971 m. rugsėjo 22 d. Tarprespublikinio Rytų Europos agrarinės istorijos simpoziumo Kaune metu įvyko antrasis šios komisijos posėdis, kuriame susitarta dėl pranešimų autorių ir tekstų paruošimo terminų.

V. M.

APTARTAS „TSRS ISTORIJS“ 10-OJO TOMO MAKETAS

Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos 50-mečiui buvo pradėta leisti daugiatomė TSRS istorija. Leidinio tikslas — susumuoti tarybinių istorikų per pusę amžiaus atliktą tyrimo darbą, nagrinėjant savo tėvynės istoriją, suvesti daugybės konkrečių monografinių tyrinėjimų rezultatus, duoti pilną mūsų šalies tautų istorijos vaizdą nuo seniausių laikų iki šių dienų.

Istorija leidžiama dviem serijom. Pirmoji serija susideda iš šešių tomų ir apima TSRS istoriją nuo seniausių laikų iki Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos. Šios serijos vyr. redaktorius — akad. B. Ribakovas. Antroji serija irgi bus iš šešių tomų ir nušvies TSRS istoriją nuo Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos iki mūsų dienų. Antrosios serijos vyr. redaktorius — akad. B. Ponomariovas.

Iš dvidešimt aštuonių vyriausiosios redakcinės tarybos narių trys yra Pabaltijo atstovai — V. Maamiagi, A. Dryzulis ir J. Žiugžda.

Šiuo metu yra išėję aštuoni TSRS istorijos tomai.

Liepos 5 d. Lietuvos TSR MA Istorijos in-to Socialistinės visuomenės sektoriuje buvo aptartas TSRS istorijos 10-ojo tomo maketas, skirtas Didžiojo Tėvynės karo istorijai nušviesti. Jame atsispindi ir lietuvių tautos dalyvavimas Tėvynės kare. Aptarime dalyvavo vienas iš TSRS istorijos 10-ojo tomo redaktorių — TSRS MA narys-koresp. A. Samsonovas. Pasisakė K. Rukšėnas, K. Varašinskas, A. Jefremenka, H. Šadžius ir A. Samsonovas. Visi kalbėjusieji pareiškė savo kritines pastabas. Jas galima būtų reziumuoti taip:

1. Tome per maža vietos skiriama lietuvių tautos kovai prieš vokiečių okupantus nušviesti. Nepakankamai atsispindi partizanų judėjimas Lietuvoje ir kitose Pabaltijo respublikose, o tai neteisinga istoriniu ir politiniu požiūriu. Neminima, kad jau pirmomis Tėvynės karo dienomis Lietuvoje veikė 37 tarybinių aktyvistų ginkluotos grupės ir

dešimtys kitų pasipriešinimo grupių. Nieko nėra apie tai, kokią žalą okupantams padarė Lietuvos partizanai, naikindami prieš kariuomenę ir techniką.

2. Nušviesdami partizanų judėjimą Lietuvoje, autoriai nepasinaudojo naujausiais lietuvių tarybinių istorikų tyrinėjimais. Tome neatsispindi partizaninio judėjimo Lietuvoje specifika. Šiuo klausimu reikia gilesnės analizės. Tome rašoma, kad LKP Pietų ir Šiaurės komitetams vadovaujant (G. Zimanas ir M. Šumauskas), 1944 m. Lietuvoje veikė 4 partizanų brigados ir daug nedidelių būrių. Juose buvę apie 6000 partizanų. Tuo tarpu istoriko P. Staro duomenimis, šis skaičius yra daug didesnis.

3. Nors jau praėjo daugiau kaip 30 metų nuo Tėvynės karo pradžios, tačiau kiek hitlerininkai nužudė taikių gyventojų, tarybinių karo belaisvių ir kiek žmonių išvežė į Vokietiją dar nėra tiksliai nustatyta. Tome rašoma, kad Lietuvoje hitlerininkai nužudė 436 535 civilinius gyventojus ir 229 737 tarybinius karo belaisvius, išvežė į Vokietiją 36 540 žmonių. Tai, kad skaičiai neapvalinti, dar neišsina, kad jie tikslūs ir teisingi. K. Rukšeno žiniomis, į Vokietiją buvo išvežta ne 36 000, o apie 60 000 Lietuvos gyventojų. Dabartiniu metu nustatyti tikslų nužudytųjų Lietuvoje skaičių nėra nė mažiausios galimybės.

Sektoriaus vadovas H. Šadžius, pasisakęs iškeltais klausimais, pageidavo, kad redakcija atsižvelgtų į pareikštą nuomonę.

Apibendrinamas pasitarimą, A. Samsonovas padėjo už pastabas, atsakė į dalyvių klausimus ir pažadėjo, redaguodamas tomą, atkreipti dėmesį į sektoriaus bendradarbių pasiūlymus.

K. Varašinskas

XIII TARPTAUTINIS MOKSLO ISTORIJOS KONGRESAS

1971 m. rugpiūčio 18—24 d. Maskvoje vyko XIII tarptautinis mokslo istorijos kongresas. Jo dalyviai dirbo dvylikoje sekcijų: bendrųjų mokslo ir technikos istorijos problemų, mokslo tyrimų organizavimo istorijos, antikinio mokslo ir technikos istorijos, viduramžių mokslo ir technikos istorijos ir kitose, skirtose atskiroms mokslo disciplinoms.

Kongreso metu įvyko 14 kolokviumų: mokslotyra ir mokslo istorija, mokslininko asmenybė mokslo istorijoje, antika ir dabartis, viduramžių mokslas, Rytų ir Vakarų mokslas, Sibiro įsisavinimas ir kt.

Leningrade įvyko Keplerio simpoziumas.

Sekcijų posėdžiuose buvo liečiami įvairūs klausimai: architektūros paminklų rekonstrukcija (Čekoslovakija) ir restauracija (Lenkija), etnografija ir kultūros istorija, etnografija ir folkloristika, etnografija ir antropologija, etnografijos ir geografijos ryšys praeityje.

Armėnų ir gruzinų kalendorių iki krikščionybės priėmimo tyrinėjimai skatina susidomėti ir lietuvių pagonių kalendoriumi, kurio buvimą teigė T. Narbutas.

Lietuvos mokslo istorikams kongrese atstovavo: akad. P. Slavėnas — Tarptautinės mokslo istorijos akademijos narys-koresp., akad. J. Jurginis („Vilniaus vandentiekis XV—XVIII amž.“), dr. S. Biziulevičius („Vilniaus universiteto, kaip tarpinės grandies tarp lietuvių, lenkų, rusų ir Vakarų Europos medicinos mokslo 1781—1842 m., reikšmė“), dr. R. Plečkaitis („Dinaminio atomizmo teorija Lietuvoje“), A. Endžinas („Geležies gamybos geografija pagal baltų onomastikos duomenis“), J. Petrusis („Mitologiniai ežerai senojoje Rytų Europos kartografijoje“), P. Vitkevičius („S. Stubelevičius — elektromagnetizmo reiškinių tyrinėtojas Vilniaus universitete 1805—1814 m.“), L. Kulviecas („Laiko aksiomatikos raida klasikinėje mechanikoje“), I. Skuodienė („Geologijos dės-

tymo pradininkai senajame Vilniaus universitete“), S. Matulaitytė, E. Tamulevičienė, J. Mikaila, A. Krulikas, J. Duoba, E. Gečiauskas.

Įdomu pažymėti, kad matematikos istorijos sekcijai vadovavo Maskvoje dirbantis A. Paplauskas, o tarp JAV delegatų buvo lietuvis Romualdas Sviedrys („Maksvelo elektromagnetizmo teorijos pasekėjai“).

Lietuvos praeitis kongrese kiek nagrinėjama ir kitų šalių atstovų pranešimuose. Lietuvą aprėpia A. Anteino pranešimas „Damasko plienas Baltijos jūros baseino šalyse“.

Keli lenkų mokslo istorikai daugiau ar mažiau lietė Lietuvą savo pranešimuose.

K. Mrozovska apibūdino supasaulietinimo reikšmę mokslo ir švietimo organizavimui Žečpospolitoje 1773—1795 metais.

M. Subotovičius pranešime „Lenkų mokslininkų įnašas, vystant raketinę techniką“ pažymi K. Semenavičiaus knygos „Artis Magnae Artilleriae...“, išleistos Amsterdame 1650 m., reikšmę, tačiau abejoja dėl Semenavičiaus prioriteto.

J. Babičius ir B. Olševičius („Lenkai Sibiro tyrinėtojai ir keliautojai“), be kitų klausimų, nagrinėja lenkų tremties į Sibirą istoriją — 1655 m. karo belaisvių, Baro konferencijos dalyvių, 1794, 1830 ir 1863 m. sukilimų dalyvių likimą. Kyla mintis, kad reiktų analogiškos studijos apie tremtinius iš Lietuvos.

S. Gžybovskis apžvelgia turtingą istoriko A. Naruševičiaus (1733—1796 m.) dokumentų kopijų palikimą, kuriame turėtų būti medžiagos ir Lietuvos istorijai, nes A. Naruševičius išgabeno iš Lietuvos kai kuriuos originalus.

D. Rederova („Mokslinės stotys užsienyje“) pabrėžia reikšmę Romos mokslinės stoties, kurios pagrindinis uždavinys yra tirti Lenkiją liečiančius katalikų bažnyčios dokumentus, saugomus Vatikano archyvuose. Vertėtų ir mūsų istorikams pastudijuoti šiuos archyvus.

J. Ruzievičius nagrinėjo Tarybų Rusijos ir Lenkijos 1921 m. Rygos sutarties dalies, liečiančios caro valdžios išvežtų archyvų, bibliotekų, muziejų rinkinių grąžinimo Lenkijai įgyvendinimą 1922—1935 metais. Tuomet buvo sugrąžinta Vilniaus universiteto bibliotekos ir Istorijos archyvo fondo dalis.

E. Gečiauskas

RYTŲ EUROPOS AGRARINĖS ISTORIJS TARPRESUBLIKINIO SIMPOZIUMO XIII (KAUNO) SESIJA

Rytų Europos agrarinės istorijos tarprespublikinio simpoziumo eilinė XIII sesija įvyko Kaune, Politechnikos in-to rūmuose, 1971 m. rugsėjo 23—28 d. Ją paruošė TSRS MA Istorijos in-tas ir Lietuvos TSR MA Istorijos in-tas. Sesijoje dalyvavo apie 140 mokslo darbuotojų. TSRS MA darbuotojai perskaitė 20 pranešimų (iš jų akademijos skyrių — 4), sąjunginių respublikų MA darbuotojai — 12, universitetų — 12, pedagoginių institutų — 11, muziejų — 4, archyvų — 2, kitų įstaigų — 5.

Sesiją pradėjo TSRS MA narys-koresp. V. Janinas. Lietuvos TSR MA Prezidiumo ir Visuomeninių mokslų skyriaus biuro vardu sesijos dalyvius pasveikino to skyriaus akad.-sekr. V. Niunka (žr. jo kalbą).

Sesijoje pagrindinė pranešimų tema buvo valstiečių karai ir valstiečių judėjimas. Jai buvo skirti visi keturi plenarinio posėdžio pranešimai ir trečdalis sekcijos pranešimų. Pagal simpoziumo tradiciją sesijos darbą pradėjo šeimininkai — Lietuvos TSR MA akad. J. Jurginis perskaitė pranešimą „Valstiečių sukilimai feodalinėje Lietuvoje“, kuriame nagrinėjo 1418 m., 1533—1537 m. ir 1769 m. valstiečių sukilimus Žemaitijoje. Pranešėjas nušvietė sukilimų priežastis ir istorines sąlygas, pažymėjo, prieš ką buvo nukreipti ir, remdamasis marksistiniu teiginiu, kad klasių kova yra istorijos proceso variklis, apibū-

dino pažangią sukilimų reikšmę. Pirmasis sukilimas, pranešėjo nuomone, buvo nukreiptas prieš pradinį įbūdžiavinimo etapą, valstiečių dovanojimus bajorams ir jų pavertimą feodalams priklausomais žmonėmis. Po šio sukilimo didysis kunigaikštis Zemaitijoje nusteigė dvarų, todėl joje mažiau paplito lažas, o valstiečiai buvo geresnėje padėtyje. Antrasis sukilimas nukreiptas prieš per ankstyvą natūralios rentos pakeitimą pinigine renta. Jis pastūmėjo didįjį kunigaikštį vykdyti valakų reformą, kuri skatino žemės ūkio našumo augimą. Trečiasis, t. y. Siaulių ekonomijos valstiečių sukilimas, buvo nukreiptas prieš valstiečių išnaudojimo didinimą (manufaktūrų ir palivarkų steigimas) ir skirtinės žemės ploto mažinimą. Šiuo sukilimu valstiečiai apgynė piniginę rentą ir siekimą padidinti savo sklypus, imdami daugiau priimtines žemes.

A. Pronšteinas ir A. Puškarenka (Rostovo un-tas) pranešime „Valstiečių karų Rusijoje tyrinėjimo rezultatai ir perspektyvos“ apžvelgė šios problemos istoriografiją, šaltinių publikacijas ir jų analizės metodiką. Jų nuomone, valstiečių karai Rusijoje, kaip nauja klasių kovos forma, prasidėjo ne vien dėl to, kad didėjo feodalinė priešpauža, bet ir todėl, kad keitėsi valstybės santvarka, kuri pasidarė pajėgi nuslopinti nedidelius lokalius bruzdėjimus, taip pat augo cerkvės priešpauža. Pranešėjai pasiūlė, nagrinėjant karų kilimo ir pralaimėjimo priežastis, daugiau dėmesio kreipti į nacionalinių bei subjektyvių faktorių sąveiką, atskirų visuomenės grupių, karų dalyvių ideologiją ir socialinę psichologiją. Jų nuomone, reikia plėsti valstiečių karų pačioje Rusijoje, taip pat Europoje ir Azijoje lyginamąjį tyrinėjimą.

B. Litvako (TSRS MA TSRS Istorijos in-tas) pranešimas „Apie šaltinių tyrimą, nagrinėjant valstiečių karus ir valstiečių judėjimą Rusijoje“—tai sukilimų dokumentų tekstologinio tyrimo bandymas, norint išaiškinti, kiek vadovai suprato judėjimo tikslą ir šūkius. Pranešėjas konkrečiais pavyzdžiais parodė, kad būtina skirti dokumentų originalus nuo nuorašų, kurie yra daug radikalesni už originalus. Autorius atkreipė dėmesį, kad reikia atsargiai aiškinti atskiras sąvokas.

Akad. N. Družinino ir A. Anfimovo (TSRS MA TSRS Istorijos in-tas) pranešime apie valstiečių judėjimą Rusijoje XIX a. buvo pateikta daugiatomės publikacijos „Valstiečių judėjimas Rusijoje XIX—XX a. pradžioje“ sintezė. Sudarytoje diagramoje valstiečių judėjimo pakilimai pastebimi 1826, 1836—1838, 1847, 1856—1866, 1874, 1881—1887, 1896, 1902 ir 1904 metais. Dauguma judėjimų po reformos buvo nukreipta prieš baudžiavos liekanas. 9-ajame dešimtm. agrarinių judėjimų buvo daugiau (69%), negu 8-ajame dešimtmetyje. Autoriai pasisakė prieš kai kurių istorikų bandymus paankstinti valstiečių siekimus likviduoti dvarus. Jų nuomone, valstiečių kova dėl dvarų likvidavimo pasireiškė nuo 1902 metų.

Plenarinio posėdžio pranešimai buvo aktyviai apsvarstyti; diskusijos tęsėsi sekcijose.

Pirmojoje sekcijoje (XVI—XVII a.) buvo nagrinėjamos trys problemos, perskaityta 14 pranešimų. Problemai „Rusijos valstybės agrarinio vystymosi ypatybės. Valstiečių įbūdžiavinimo procesas“ buvo skirti pranešimai apie surašymo knygų ir kitų masinių šaltinių panaudojimo metodiką.

Problemą „Valstiečių judėjimai ir valstietijos klasių kova“ nagrinėjo A. Ziminas (TSRS MA TSRS Istorijos in-tas) pranešime apie Bolotnikovo sukilimo istoriografiją ir problematiką. To paties sukilimo kai kuriuos socialinius-politinius klausimus palietė V. Koreckis (TSRS MA TSRS Istorijos in-tas). G. Saninas (TSRS MA TSRS Istorijos in-tas) nagrinėjo klasių kovos Rusijos ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pasienyje XVII a. 8-ajame dešimtmetyje tarpusavio sąveiką ir įtaką Rusijos užsienio politikai. Jis padarė išvadą, kad S. Razino sukilimas susilpnino tarptautines carizmo pozicijas.

O. Ivanova (Leningradas) perskaitė pranešimą apie nuolatinę antifeodalinę valstiečių kovą Žečpospolitoje XVI—XVII a. L. Lapteva (Maskvos un-tas) apžvelgė klasių kovos formas Čekijos kaime XVI a. pirmojoje pusėje.

Problema „Žemėvalda ir žemėnauda feodalizme. Viešpataujančios klasės evoliucija“ palietė I. Frojanovas, D. Raskinas ir A. Šapira (Leningrado un-tas) pranešime „Apie valstiečių žemėvaldos formas XIV—XVII amžiuje“. Jie nagrinėjo teorinius žemės nuosavybės klausimus. Pranešėjų nuomone, feodalizme išliko bendruomeninės žemės nuosavybės liekanos ir jau formavosi buržuazinė žemės nuosavybė. Šiaurės žemėvaldos klausimus palietė A. Kopanevas (TSRS MA TSRS Istorijos in-to Leningrado skyrius). Rusijos privačių dvarų žemėvaldą XVI—XVII a. pirmojoje pusėje, remdamiesi naujais šaltiniais, nušvietė V. Nazarovas ir J. Tichonovas (TSRS MA TSRS Istorijos in-tas).

M. Spiridonovas (Baltarusijos TSR MA Istorijos in-tas) pranešime „Valstiečių žemės įkeitimas Baltarusijoje XVI a.“ pastebėjo, kad valstybiniai valstiečiai, neprašydami leidimų, iki pat valakų reformos sudarinėjo sandėrius dėl žemės įkeitimo, beveik nesikišant į juos teismo organams. Tos galimybės autorius nelaiko įrodymu, kad buvo valstiečių žemės nuosavybė, nes žemę valstiečiai naudojo ir valdė su sąlyga, jog atlikinės už ją prievoles.

Antroje sekcijoje (XVIII a.) buvo taip pat trys problemos, kurias lietė 20 pranešimų. Problemai „Valstiečių judėjimas ir valstietijos klasių kova“ skirtas A. Puškarenkos (Rostovo un-tas) pranešimas apie feodalinės teisės įtaką Rusijos valstiečių klasių kovai XVII—XVIII amžiuje. Rusijos baudžiamąją įstatymdavystę XVIII a. pirmajame ketvirtyje nagrinėjo A. Mankovas (TSRS MA TSRS Istorijos in-to Leningrado sk.).

Valstiečių judėjimą XVIII a. pirmojoje pusėje ir 1773—1775 m. valstiečių karo išvakarėse palietė M. Rabinovičius (Istorijos muziejus Maskvoje), E. Ostras (Donecko un-tas), A. Šabanova (Leningradas) ir M. Prochorovas (CVSAA). Valstiečių dalyvavimą E. Pugačiovo sukilime ir jo atgarsius nušvietė J. Indova (TSRS MA TSRS Istorijos in-tas), G. Riabkovas (Smolensko Pedagoginis in-tas) ir E. Rubinšteinas (Istorijos muziejus Maskvoje).

Problemai „Ūkinis žemių įsisavinimas“ skirtas P. Kolesnikovo (Vologdos Pedagoginis in-tas) pranešimas apie bandymą klasifikuoti Rusijos šiaurės žemės naudmenas, o tai padeda atskleisti tų žemių ūkinį įsisavinimą.

H. Pali (Estijos TSR MA Istorijos in-tas), remdamasis metrikų knygų duomenimis, bandė nustatyti Estijos gyventojų tankumą XVII—XVIII a. pirmojoje pusėje. H. Ligi (Estijos TSR MA Istorijos in-tas), remdamasis hakų revizijos duomenimis, sprendė XVIII—XIX a. pradžios tą patį klausimą ir padarė išvadą, kad Estijos valstiečių 1726—1782 m. padaugėjo 2,3 karto, o metinis gyventojų prieaugis buvo 2,5 karto didesnis, negu 1782—1858 metais.

Problema „Atskirų regionų — Lietuvos, Baltarusijos ir Guculijos — agrarinio vystymosi ypatybės“ lietė M. Jučas (Lietuvos TSR MA Istorijos in-tas) pranešime „Lietuvos agrarinio vystymosi ypatybės XVII—XVIII amžiuje“. Jis apibūdino Lietuvos politinio ir ekonominio gyvenimo ypatybes (magnatų ekonominis ir politinis viešpatavimas, didelis skaičius bežemių šlėktų — dvarų žemės nuomininkų, valstiečių kieminis žemės naudojimas, valstiečių ir dvarininkų santykių reguliavimas inventoriais, laisvieji žmonės, turintieji kilnojimosi teisę, miestelių buvimas, kurių gyventojai naudojosi asmens laisve ir žemės nuosavybės teise, kurią prarado vėliau už valstiečius). Pranešėjas parodė, kaip tos ypatybės veikė agrarinių santykių vystymąsi ir kapitalistinių santykių atsiradimą. Jo nuomone, dvarininkai baudžiamos panaikinimui pritarė tik tada, kai įsitikino, kad jų gerovės pagrindas yra ne baudžiauninkai, o žemės ūkio gamybos tobulinimas.

V. Neupokojevas (TSRS MA TSRS Istorijos in-tas) pranešime „Dvarų konfiskavimas Lietuvoje po 1830—1831 m. sukilimo“ apžvelgė konfiskacinių ir likvidacinių komisijų veiklą, apibūdino jose susikaupusią medžiagą, kurią panaudojo nušviesti valstiečių padėčiai. Pranešėjas atkreipė dėmesį į juridinius ir fiskalinius klausimus, iškilusius caro

valdžiai: konfiskuotų dvarų iliustracija, buvusių savininkų skolų likvidavimas, dalių išskyrimas tais atvejais, kai dvaras priklausė keliems savininkams.

P. Kozlovskis (Baltarusijos TSR MA Istorijos in-tas) pranešime „Vakarų ir centrinės Baltarusijos magnatų dvarų ūkio tipai ir darbo jėga XVIII a. antrojoje pusėje“ pažymėjo, kad greta ekstensyvaus magnatų ūkio vedimo XVIII a. antrojoje pusėje sustiprėjo intensyvaus ūkininkavimo tendencijos; pasireiškė buržuaziniai organizavimo ir valdymo metodai: apmokama administracija, buhalterinė apskaita, planavimo elementai. Magnatų dvaruose plito prievartinė ir laisvoji samda, pirmiausia įmonėse, transporte, taip pat gyvulininkystėje, kiek mažiau — žemdirbystėje (čia samdiniai dirbo su dvaro įrankiais ir gyvuliais). Kadangi tuo metu tebevyravo lažas ir net plito atodirbinė renta, tai tarp kylančių gamybinių jėgų ir senųjų gamybinių santykių didėjo prieštaravimai. XVIII a. antrosios pusės ūkininkavimo metodai, nors ir padėjo magnatams stiprinti savo klasinį viešpatavimą, tačiau, pranešėjo nuomone, tai nereiškė refeodalizacijos. Įgyta partitės vėliau buvo panaudota įtvirtinant kapitalistinį ūkį.

V. Meleškos (Baltarusijos TSR MA Istorijos in-tas) pranešime „Rytų Baltarusijos žemės ūkio nuniokojimas XVII—XVIII a. pradžios karuose ir jo atstatymo keliai“ nurodė, kad rytų Baltarusijoje ūkis buvo atkuriamas kiek kitaip, negu vakarų. Kadangi nebuvo stambių palivarkų, dvarininkai negalėjo valstiečiams suteikti laikinos pagalbos sėkla ir gyvuliais, o ūkio atkūrimas ėjo daugiausia per valstiečių ūkius. Valstiečiai imdavo tuščius valakus, ir XVII a. pabaigoje tuščių valakų liko mažai. Po Šiaurės karo ūkis buvo atkuriamas taip pat per valstiečių ūkį. Kartu vyko vidinė kolonizacija. XVIII a. viduryje kai kuriose stambiose valdose valstiečiai priimtinių valakų turėjo 2—2,5 karto daugiau, negu tiaglinių. Ūkio atkūrimas tęsėsi ir XVIII a. antrojoje pusėje.

Apie bendruomeninės nuosavybės liekanas guculų agrariniuose santykiuose pranešimą skaitė P. Piroženka (Ukrainos TSR CVIA, Lvovas), apie bendruomenines liekanas juridiniuose santykiuose Galicijoje — V. Inkinas (Lvovo un-tas).

Trečiojoje sekcijoje (XIX—XX a. pradžia) buvo nagrinėjamos penkios problemos ir perskaityta 28 pranešimai. Problema „Žemėvalda ir žemėnauda“ buvo paliesta V. Kručikovo (Tulos Pedagoginis in-tas) pranešime apie dvarininkų žemėvaldos koncentraciją Tulos gubernijoje XVIII—XX a. pradžioje. V. Ratušniako (TSRS MA TSRS Istorijos in-tas) — apie privačią žemėvaldą Kubanėje XIX a. antrojoje pusėje—XX a. pradžioje, I. Jemljanovo (Oriolo Pedagoginis in-tas) — apie žemės santykius Oriolo gubernijoje Didžiosios Spalio revoliucijos išvakarėse ir — pranešimuose apie žemės nuomą ir valstiečių prievoles.

L. Bičkauskas-Gentvila (Vilniaus Pedagoginis in-tas) pranešime „Užsieniečių žemėvalda Lietuvoje poreforminiu laikotarpiu“ pateikė duomenų apie užsieniečių žemėvaldos augimą po to, kai valdžia, norėdama pritraukti užsienio kapitalo, 1860 m. leido užsienio piliečiams įsigyti neapgyvendintus dvarus bei ilgam laikui juos nuomot. Užsieniečiai naudojosi platesnėmis teisėmis, negu „lenkų kilmės“ asmenys. Iš užsieniečių vyravo vokiečiai; buvo ir Prūsijos valstiečių. 1874 m. vyriausybė ėmė rūpintis užsieniečių imigracijos apribojimu, o 1887 m. buvo uždrausta užsieniečiams įsigyti dvarus vakarų gubernijose ir sudarinėti naujas nuomos sutartis. Po to daug žemvaldžių vokiečių priėmė Rusijos pilietybę.

Problema „Kapitalistinė žemės ūkio evoliucija“ atsispindėjo sekcijoje aktyviai apsvaistytose K. Tarnovskio (TSRS MA TSRS Istorijos in-tas) tezėse „Dvarininkų ir valstiečių ūkio kapitalistinės evoliucijos ypatybės Europinėje Rusijoje XIX a. pabaigoje—XX a. pradžioje (pagal dabartinės tarybinės literatūros medžiagą)“. K. Tarnovskis bandė paneigti D. Kovalčenkos tezę apie sumažėjusį dvarininkų vaidmenį poreforminėje žemės ūkio gamyboje. Jo nuomone, dvarininkų agrarinės-kapitalistinės evoliucijos neužbaigtumas pasireiškė tada, kai susipynė ikikapitalistiniai (pusiau baudžiaviniai), anksty-

vieji kapitalistiniai (prekybiniai-lupikautojiški) ir tikrai kapitalistiniai metodai valstiečiams ir žemės ūkio darbininkams išnaudoti. Tuos tris išnaudojimo metodus ir formas K. Tarnovskis apibrėžė ir paskirstė teritoriniu požiūriu taip: ūkiai, naudojantieji valstiečių darbą ir inventorių (vyrauja centre), ūkiai, naudojantieji savo inventorių ir valstiečių darbą (vyrauja vakarų gubernijose), ir kapitalistiniai ūkiai, naudojantieji daugiausia laisvai samdomus darbininkus (vyrauja Europinės Rusijos pietuose ir Pabaltijy). Jo nuomone, kaimo buržuazijos ūkiai atstovavo ne fermeriniam kapitalistinės evoliucijos būdai, o daugiau ankstyvajam grosbauerių evoliucijos tipui, susijusiam su junkerinės-buržuazinės evoliucijos tipu. Tarprevoliuciniu laikotarpiu vyriausybė bandė pakreipti valstiečių ūkį grosbauerių tipo vystymosi kryptimi. Tačiau tai nuskurdino mases ir pagreitino naują agrarinę valstiečių revoliuciją, nukreiptą ir prieš baudžiavos atgyvenas, ir prieš dvarinikinį-grosbauerinį agrarinio Rusijos vystymosi tipą.

L. Minarik (Istorijos muziejus Maskvoje) pranešime „Stambiausių Rusijos žemės savininkų ryšys su pramone XX a. pradžioje“ parodė, kad tokie ryšiai būdingi $\frac{4}{5}$ stambiausių žemvaldžių šeimų. Pranešėja nustatė, kada ir su kokiomis pramonės šakomis užsimezgė tie ryšiai.

S. Borovojus ir A. Kocijevskis (Odesa) pranešime „Iš buržuazinio-fermerinio ūkio istorijos Ukrainos pietuose XIX amžiuje“ pabandė atskleisti buržuazines tendencijas, pasireiškusias priešreforminiame ir poreforminiame kaime (fermeriniai vienkienio tipo ūkiai, privati valstiečių žemėvalda, vokiečių kolonistų ūkiai).

L. Balevica (Latvijos TSR MA Istorijos in-tas) pranešime „1916 m. surašymo pirminės medžiagos panaudojimas, tiriant valstiečių ūkius Lifliandijos gubernijoje“ apibūdino surašymo medžiagą ir pasiūlė jos panaudojimo metodiką. L. Aleksaškina (Maskvos un-tas) padarė pranešimą apie Čekijos valstiečių socialinę-ekonominę padėtį 1848—1849 m. revoliucijos išvakarėse, o V. Misiūra (Užgorodo un-tas) — apie agrarinę krizę Cekoslovakijoje 1930—1934 m.

A. Jefremenka pranešime „Apie buržuazinę agrarinę evoliuciją Lietuvoje“ apibūdino prūsišką agrarinę evoliuciją Lietuvoje ir jos neišbaigtumą iki 1918—1919 m. socialistinės revoliucijos. Pranešėjas palietė klausimą, kas atsitiko su buvusių dvarininkų žemėvalda, valdant buržuazijai. Vykdant buržuazinę žemės reformą, toji žemėvalda buvo gerokai sumažinta, kartu likviduojant baudžiavos liekanas. A. Jefremenkos nuomone, buržuazijos valdymo pabaigoje buržuazinė žemės ūkio evoliucija buvo užbaigta. Tačiau kapitalistinė gamyba dar nebuvo smarkiai susikoncentravusi.

Problema „Socialinis susisluoksniavimas ir klasių susidarymo procesas poreforminiame kaime“ buvo paliesta dviejuose pranešimuose: D. Budajevo ir G. Riabkovo (Smolensko Pedagoginis in-tas) „Kaimo buržuazijos formavimosi XIX—XX a. pradžioje klausimu (pagal Smolensko gubernijos medžiagą)“ ir L. Futurianskio (Orenburgo Pedagoginis in-tas) — „Kazokų ūkių susisluoksniavimas XIX a. pabaigoje—XX a. pradžioje“.

Problemai „Valstietijos klasių kova“ skirtas N. Leščenkos pranešimas „Klasių kovos Ukrainos kaime ikimonopolistinio kapitalizmo epochoje pagrindiniai etapai, kryptys ir formos“. Valstiečių judėjimą Ukrainoje jis suskirstė į 5 laikotarpius: 1) 1861—1869 m., 2) 1870—1875 m., 3) 1876—1880 m., 4) 1881—1894 m., 5) 1895—1900 metai. Autorius nustatė, kad pagrindinė kovos kryptis buvo kova dėl žemės. V. Vinogradovas ir S. Rozovas (Kalinino ir Južno-Sachalinsko Pedagoginiai in-tai) pateikė duomenis apie valstiečių judėjimo mastą 1861—1900 m. Tverės ir Novgorodo gubernijose.

H. Struodas (Latvijos TSR MA Istorijos in-tas) pranešime „Cenzūra feodalinių agrarinių santykių Pabaltijyje XVIII a. pabaigoje—XIX a. pirmojoje pusėje sargyboje“ apžvelgė nemažai liberalių autorių leidinių ir rankraščių, sulaikytų cenzūros. Jis parodė, kad carinė cenzūra kovojo su priešinga feodaliai santvarkai ideologija, žiūrėjo, kad „teisingai“ būtų nušviesta bajorų ir valstiečių istorija. Ji ypač persekiojo tuos vei-

kalus, kuriuose buvo nurodomi valstiečių padėties skirtumai, išplaukiantieji iš istorinių-teritorinių ypatybių arba valstiečių priklausymo skirtingoms kategorijoms. Todėl agrariniu klausimu specialistai spaudoje apie socialinį-ekonominį vystymąsi dažnai rašė ne tai, ką galvojo.

Problemai „Kaimo gyventojų visuomeniniai institutai“ nušviesti daugiausia pranešimų buvo apie rusų bendruomenę. S. Zakas (Leningrado un-tas) perskaitė pranešimą „K. Marksas ir F. Engelsas apie kaimo bendruomenę Rusijoje“. Jis atkreipė dėmesį į tai, kaip marksizmo klasikai vertino rusų bendruomenę, lygindami ją su rytų ir vokiečių bendruomenės tipais, ir kokias numatė jos vystymosi perspektyvas (kapitalizmo kryptis ir socializmo kryptis). Pranešėjas parodė, kad K. Marksas ir F. Engelsas rusų bendruomenėje pastebėjo dialektinį prieštarumą (negatyvinės ir pozityvinės ypatybės).

V. Danilovas (TSRS MA TSRS Istorijos in-tas) pranešime „V. Leninas apie kaimo bendruomenę Rusijoje“ pažymėjo, kad V. Leninas rusų bendruomenėje matė dvilypumą: ji buvo susijusi su baudžiava bei feodalizmu ir joje reiškėsi demokratinė vietos valdymo organizacija. Pranešėjas pastebėjo, kad Didžioji Spalio revoliucija bendruomenės nepanaikino, o priešingai, pagyvino jos veiklą.

P. Zyrianovas (TSRS MA TSRS Istorijos in-tas) perskaitė pranešimą „Kai kurie valstiečių bendrijos evoliucijos bruožai poreforminėje epochoje“. Jis atkreipė dėmesį į neoficialių (1861 m. nuostatais nereglamentuotų) bendrijos institutų veiklą. Autorius padarė išvadą, kad demokratinė srovė bendruomenės gyvenime ne paveldėta iš baudžiamos laikų, o yra poreforminio laikotarpio valstiečių pasiekimas. Dėl vidinių prieštaravimų bendruomenė darėsi vis mažiau patikimu carizmo ramsčiu. M. Gromyka (TSRS MA Sibiro skyrius) perskaitė pranešimą „Bendruomenė Sibiro valstiečių paprotinėje teisėje“.

S. Šmitas (TSRS MA TSRS Istorijos in-tas) papasakojo apie cerkvių-parapijų XIX—XX a. pradžios metraščius, kaip istorijos šaltinį apie bendruomenę ir kaimo buitį, nurodė, kokiais klausimais istorikai gali juose rasti duomenų.

L. Mulevičius (Lietuvos TSR MA Istorijos in-tas) pranešime „Valstiečių servitutų istorijos tyrinėjimo problematikos klausimu“ apžvelgė istoriografijoje iškeltą problematiką, atkreipė dėmesį į du mažai ištirtus servitutų genezės klausimus: ekonominį ir juridinį. Pranešėjo nuomone, servitutai,— tai dalis klausimo apie bendruomeninių žemių likimą, pereinant į kapitalizmą. Nuo to, kokią reikšmę šios žemės turėjo stambiams ir smulkiems valstiečių ūkiams, priklausė valstiečių kovos dėl naudmenų pobūdis.

L. Mulevičius

**LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJOS VISUOMENINIŲ MOKSLŲ SKYRIAUS
AKADEMIKO-SEKRETORIAUS V. NIUNKOS KALBA, PASAKYTA RYTŲ EUROPOS
AGRARINĖS ISTORIJOS TARPRESPUBLIKINIO SIMPOZIUMO XIII SESIJOS
KAUNE ATIDARYMO METU — 1971 m. RUGSĖJO 23 d.**

(Versta iš rusų kalbos)

Gerbiami draugai ir kolegos! Lietuvos TSR MA Prezidiumo ir Visuomeninių mokslų biuro vardu leiskite nuoširdžiai pasveikinti Jus, atvykusius čia į tokį svarbų simpoziumą. Mes labai džiaugiamės, kad mūsų respublikoje antrą kartą vyksta Rytų Europos agrarinės istorijos tarprespublikinio simpoziumo sesija, kurios darbe dalyvauja žymiausi šalies istorikai. Neperdėdami galime pasakyti, kad jau 13 metų tarprespublikinis simpo-

ziumas sėkmingai atlieka didžiulį darbą. Mūsų nuomone, gilus ir kompleksiškas agrarinės istorijos tyrinėjimas turi labai didelę reikšmę, nagrinėjant Rytų Europos tautų istoriją, taigi ir lietuvių tautos istoriją. Lietuvos agrarinės istorijos tyrimas gali padėti geriau suvokti daugelį sudėtingų istorijos procesų lietuvių tautos gyvenime. Reikia pažymėti, kad gilesni tyrimai šioje srityje, paremti marksistine-leninine metodologija, pradėti tik paskutiniaisiais metais. Mes tikimės, kad ši sesija, dalyvavimas joje mūsų respublikos mokslininkų prisidės prie mokslo tyrimo darbo suaktyvinimo.

Į XIII sesijos darbotvarkę įtraukta daug svarbių ir įdomių klausimų, kurie atkreipia ne tik istorikų, bet ir platesnių mokslo visuomenės sluoksnių ir respublikos inteligentijos dėmesį. Todėl, manau, neperdėsiu pasakęs, kad tarprespublikinio simpoziumo XIII sesija Kaune yra svarbus įvykis respublikos intelektualiniame gyvenime. Noriu ypač pažymėti sesijos reikšmę, toliau stiprinant Lietuvos istorikų ryšius ir kūrybinį bendradarbiavimą su TSRS MA ir sąjunginių respublikų mokslininkais.

Leiskite palinkėti Jums, gerbiami draugai, pasisekimo Jūsų darbe.

Moksliniai ryšiai

1971 m. sausio 22—23 d. Vokietijos Demokratinėje Respublikoje, Erfurte, įvyko mokslinė konferencija, skirta kontrpropagandai ryšium su Vokietijos Reicho įkūrimo 100-osiomis metinėmis. Konferencijoje, be VDR ir kitų liaudies demokratinių šalių istorikų, dalyvavo ir TSRS mokslininkai. Vilniaus Pedagoginio in-to Visuotinės istorijos katedros vedėjas I. e. prof. p. A. Stražas skaitė pranešimą „Vokiečių karinė valdyba Oberost—Lietuvos ir Kuršo kolonijinės administracijos prototipas“.

* * *

1971 m. balandžio 5—9 d. Leningrade vykusiame TSRS MA Archeologijos in-to Leningrado skyriaus plenumo buvo aptarti 1970 m. archeologinių tyrinėjimų rezultatai. Iš mūsų respublikos dalyvavo Istorijos in-to Archeologijos sektoriaus vadovas, ist. m. k. Tautavičius ir to paties sektoriaus v. m. b. ist. m. dr. R. Volkaitė-Kulikauskienė. A. Tautavičius referavo apie Taurapilio pilkapių kasinėjimų 1970 m. rezultatus.

* * *

1971 m. balandžio 10—17 d. Tbilisyje visasąjunginėje archeologų konferencijoje ist. m. k. M. Michelbertas padarė pranešimą „Pilkapių tyrinėjimas šiaurės Lietuvoje 1970 metais“.

* * *

1971 m. balandžio mėn. Budapešte įvyko Europos agrarinių muziejų asociacijos suorganizuotas III Tarptautinis žemdirbystės muziejų kongresas. Kongreso pranešimų tezių rinkinyje yra ir Istorijos in-to v. m. b. ist. m. k. A. Vyšniauskaitės pranešimo „Die Entwicklung von Methoden und Werkzeugen der Flachsbearbeitung in Litauen zur kapitalistischen Zeit“ tezės.

* * *

1971 m. gegužės 5—7 d. Maskvoje buvo surengta mokslinė sesija problemai „Tarybinė užfrontė Didžiąjame Tėvynės kare“ aptarti. Sesijoje veikė trys sekcijos: 1) vi-suomeninis-politinis šalies gyvenimas 1941—1945 metais; 2) TSRS karinė ekonomika. Tarybinių respublikų užfrontės darbo žmonių indėlis į pergalę; 3) kultūra ir mokslas karo metais.

Sesijoje apie Pabaltijo respublikų indėlį pergalei Didžiąjame Tėvynės kare pasiekti buvo perskaitytas H. Šadžiaus ir K. Varašinsko parengtas pranešimas „Tarybinio Pabaltijo darbo žmonės — frontui“.

* * *

1971 m. gegužės 25—28 d. TSRS MA TSRS Istorijos in-te vykusioje visasąjunginėje mokslinėje konferencijoje buvo aptarta tema — „Naujosios ekonominės politikos istorinė reikšmė“. Joje dalyvavo Istorijos in-to Socialistinės visuomenės istorijos sektoriaus vadovas ist. m. k. H. Šadžius ir j. m. b. J. Matusevičius.

Pranešimą „Nepas ir kai kurie socializmo kūrimo Lietuvoje klausimai“ padarė ist. m. k. H. Šadžius.

* * *

1971 m. gegužės 26—29 d. kaip MA Istorijos in-to svečiai Tarybų Lietuvoje lankėsi trys žymūs Suomijos etnografai — TSRS—Suomijos Mokslinių-techninių ryšių komiteto prezidentas, Suomijos MA akad. Kustaa Vilksa, Helsinkio un-to prof. dr. Niilo Valonenas ir Helsinkio un-to prof. Suomii literatūros draugijos generalinis sekretorius Toivo Vuorela. Svečių lydėjo TSRS MA Etnografijos in-to moksl. bendr. N. Šligina.

Pagrindinis suomių mokslininkų viešnagės tikslas buvo susipažinti su Tarybų Lietuvos etnografų darbais, užmegzti glaudesnius ryšius su etnografais, taip pat susipažinti su Tarybų Lietuvos kultūriniu gyvenimu.

MA Centrinės bibliotekos darbuotojas R. Jasas supažindino svečius su Vilniaus istoriniais ir architektūriniais paminklais, LTSR Istorijos-etnografijos muziejaus direktorius V. Žilėnas ir šio muziejaus skyriaus vedėja S. Bernotienė — su muziejaus ekspozicija ir fondais. Svečių nuomone, muziejaus ekspozicija esanti aukšto lygio. Tiek eksponatų verte bei gausumu, tiek ir šiuolaikinio eksponavimo principais ji nenusileidžianti geriausiems Europos muziejams. Gerai tvarkomi muziejaus fondai.

Svečiai lankėsi Trakuose, kur apžiūrėjo salos ir pusiasalio pilis, karaimų etnografijos parodą Istorijos muziejuje.

Gegužės 27 d. Dailininkų sąjungoje (Istorijos in-to patalpos buvo remontuojamos) suomių mokslininkai susitiko su Istorijos in-to Etnografijos sektoriaus bendradarbiais ir in-to direktoriumi B. Vaitkevičiumi. Svečiams buvo įteikta po keletą naujausių sektoriaus leidinių. Susitikimo metu svečiai susipažino su sektoriaus bendradarbių parengta Pabaltijo etnografinio atlaso medžiaga: žemėlapiams, tipologinėms lentelėms, iliustracijomis. Dr. T. Vuorela daugiausia domėjosi lietuvių tradiciniais linininkystės įrankiais ir liaudies drabužiais, rasdamas čia kai kurių analogijų su suomių liaudies kultūra. Jis rengia etnografinę suomių folkloristinio-etnografinio atlaso dalį. Susitikimo metu pasakytoje kalboje dr. T. Vuorela šiltai atsiliepė apie Istorijos in-to etnografų kartografavimo darbą. Prof. dr. N. Valonenas, be liaudies architektūros, domėjosi Tarybų Lietuvos etnografų socialistinio kaimo ir miesto tyrinėjimais. Spartūs šiuolaikinės industrializacijos ir urbanizacijos procesai Suomijos, kaip ir mūsų respublikos, etnografams kelia vis daugiau skubiai spręstinių problemų. Šia prasme užsimezgė pokalbis su R. Merkiene, tyrinėjusia Grigiškių Bandomojo popieriaus kombinato darbininkų buitį ir kultūrą.

Akad. K. Vilkuna, be kitų liaudies kultūros sričių, daugiau domėjosi žemdirbystės įrankių teritorinio paplitimo problema, kai kurių įrankių konstrukcijų dalių pavadinimais. Be kita ko, jis iškėlė mintį lietuvių etnografams nustatyti lietuviškojo dalgio, rytų slavų vadinamo „litovka“, Rytų Europoje ir Azijoje paplitimo laiką ir kelius. Akad. K. Vilkuna žinomas ir kaip suomių liaudies papročių tyrinėtojas (1963 m. jis išleido studiją „Liaudies darbo šventės Suomijoje“, 1969 m. „Suomių kalendorinių švenčių papročiai“. Abidvi knygos vokiečių kalba). Jis pageidavo daugiau skelbti lietuvių liaudies papročius tyrinėjančių darbų, nes tokie darbai ypač reikalingi bendrosioms Europos tautų etnografijos problemoms spręsti.

Kultūrinių ryšių su užsienio šalimis draugijoje svečiams buvo parodyti lietuviški filmai: „Versmė“, „Lietuva“ (apie liaudies dainų ir šokių ansamblį), „Vincas Svirskis“, „Dainų šventė Vilniuje“ ir kt.

Susitikimo pabaigoje prof. dr. N. Valonenas visų vardu išreiškė padėką Istorijos in-tui už šiltą priėmimą, pareiškė norą pasikeisti etnografiniais filmais, kurių nemaža turis Helsinkio un-tas. „Visa ši turininga viešnagė,— pareiškė profesorius,— parodė, koks didelis kultūrinis darbas dirbamas jūsų krašte. Per labai trumpą laiką mes turėjome progos susipažinti su senąja ir naująja Lietuva. Nežinojome, kad Lietuvoje rengiamos tokios monumentalios dainų šventės. Jūsų muziejai parodo, ką tauta sukūrė, o dainų šventės,— ką tauta myli. Šie filmai, kaip ir visa, ką pamatėme,— didelė pedagoginė pamoka mums“.

Gegužės 28 d. prof. dr. N. Valonenas, dr. T. Vuorela ir N. Šligina išvyko į Maskvą.

Akad. K. Vilkuna gegužės 28 d. dar lankėsi Kaune, kur apžiūrėjo pilį, Perkūno namus, susipažino su Dailės muziejaus liaudies meno ekspozicija, M. K. Ciurlionio paveikslų galerijoje gėrėjosi dailininko paveikslais, klausėsi jo simfoninių poemų „Miške“ ir „Jūra“, aplankė Skulptūros ir vitražo ir A. Zmuidzinavičiaus muziejus, hidroelektrinę, Petrašiūnų kapines. Gegužės 29 d. akad. K. Vilkuna išskrido į Maskvą.

Tai pirmasis užsienio mokslininkų etnografų grupės lankymasis Istorijos in-te. Užsimezgę moksliniai ryšiai, be abejo, buvo abipusiai naudingi.

* * *

1971 m. birželio 7—14 d. Prahos kvadranelės tarptautiniame teatriniam simpoziume ir pasaulinės scenografijos parodos aptarime dalyvavo Istorijos in-to Menotyros sektoriaus vadovas, meno m. k. M. Petuchauskas.

* * *

1971 m. rugsėjo 9—10 d. vykusioje tarptautinėje Bratislavos iliustracijų vaikams bienalėje Istorijos in-to j. m. b. meno m. k. I. Korsakaitė skaitė pranešimą „Liaudies pasakų iliustracija ir vaiko moralinių pradų ugdymas“.

* * *

1971 m. lapkričio 22—27 d. Maskvoje, TSRS MA Slavistikos ir baltistikos in-te vyko Tarybų Sąjungos ir Lenkijos Liaudies Respublikos istorikų simpoziumas, nagrinėjęs problemą „Lenkijos ir Rusijos XII—XIV amžių istorinio vystymosi bendrumai ir ypatumai“. Jį suorganizavo TSRS—LLR istorikų komisija. Iš Lietuvos jame buvo skaityti du pranešimai: M. Jučo „Lietuvių-rusų metraščiai ir Dlugošo kronika“ ir J. Jurginio „Lenkų „opole“ ir lietuvių „laukas“.

* * *

1971 m. gruodžio mėn. pradžioje Istorijos in-te konsultavosi Vokietijos MA Istorijos in-to (VDR) moksl. bendr. dr. R. Kcolek, ruošianti monografiją apie fašistinės Vokietijos okupacinį režimą Pabaltijo respublikose antrojo pasaulinio karo metu.

* * *

Ist. m. dr. B. Vaitkevičius, Prancūzijos—TSRS draugystės draugijos kvietimu viešėjęs 1971 m. gruodžio 8—15 d. Prancūzijoje, gruodžio 12 d. aplankė prie Belforo miesto (Elzasas) gyvenantį R. Šmitleiną (Schmittlein).

Raimondas Šmitleinas šiuo metu yra vienas Prancūzijos—TSRS draugijos prezidentų, dirba istorijos mokslo srityje, kalbotyroje. Prieš karą, 1934—1938 m., R. Šmitleinas dėstė prancūzų kalbą Kauno universitete, pramoko lietuviškai. 1937 m. Kaune išėjo jo brošiūra „Lietuvos kariuomenė 1812 metais“, 1812 m. karo dalyvių ir amžininkų memuarų ištraukų, liečiančių Lietuvą, rinkinys prancūzų k. „Avec Napoleon en Lituanie“, ir kt.

R. Šmitleinas domėjosi Napoleono kariuomenės generolo J. Lefevro, mirusio Vilniuje 1812 m. gruodžio 15 d., palaidojimo vieta, baltų genčių ryšiais su Romos imperijos provincijomis.

Susitikimo metu šeimininkui buvo įteikta kopijos Voltero laišku, saugomų Vilniaus V. Kapsuko universiteto bibliotekos rankraščių skyriuje, archeologo M. Michelberto kand. disertacijos „Romos importas Lietuvoje“ autoreferatas ir rotoprintu padaugintas straipsnis «Сохранившиеся могилы 1812 года в пределах Виленского военного округа», paskelbtas rinkinyje «Военно-исторический сборник», С.-Петербург, 1912.

R. Šmitleinas pažadėjo tarpininkauti atsiunčiant Istorijos in-tui istorinės reikšmės XVII a. Vilniaus, Kražių ir Pašiaušės jėzuitų kolegijų rūmų planų kopijas, saugomas Paryžiaus nacionalinėje bibliotekoje.

Lankydamasis Lione, B. Vaitkevičius susitiko su istorijos prof. Morisu Muasonje (Maurice Moissonnier). Profesorius supažindino su Rudojo kryžiaus (Croix-Rousse) rajonu, kur prasidėjo žinomas Liono audėjų sukilimas (1834 m.), senovinėmis gatvelėmis, kur vyko sukilėlių susirėmimai su baudėjais, papasakojo sukilimo istoriją.

Prof. M. Muasonje domėjosi Lietuvos istorijos tyrimais. Jis buvo informuotas apie Istorijos in-to veiklą, tyrinėjimo kryptis, pagrindinius rezultatus.

Ekspedicijos

ARCHEOLOGINIAI KASINĖJIMAI RESPUBLIKOJE 1971 METAIS

1971 m. respublikos archeologinius paminklus tyrinėjo Istorijos institutas, VVU Lietuvos istorijos katedra, VVPI TSRS istorijos katedra, Lietuvos TSR Kultūros ministerijos Mokslinė-metodinė kultūros paminklų apsaugos taryba, Lietuvos TSR Istorijos-etnografijos muziejus, Kauno valst. istorijos muziejus, Trakų istorijos muziejus, Rokiškio ir Telšių kraštotyros muziejai. Buvo toliau tiriamos Šventosios akmens amžiaus stovyklos Baltijos pakrantėje, kasinėti 2 piliakalniai (Maišiagalos, Varnupių), 4 pilkapynai (Pajuostės, Taurapilio, Laukių ir Maisiejūnų), keli senkapiai (Kiburių, Pakalniškių, Gintališkės, Sarių, Liepiniškių, Uliūnų ir kt.). Be to, tyrinėta apie 30 spėjamų senojo lie-

tuvių tikėjimo apeiginių akmenų aplinka bei Šliktinės radinių vieta. Buvo toliau žvalgomi archeologiniai paminklai.

1. **Sventoji** (Palangos miestas). Istorijos in-tas tęsė 1966 m. pradėtas tirti akmenis amžiaus stovyklas. Buvo kasinėjamos stovyklos Nr. 10, 23 ir 26, iširtas 856 m² plotas. Rasta medžiaga būdinga vėlyvajam neolitui.

Tyrinėjimams vadovavo ist. m. k. R. Rimantienė.

2. **Varnupiai** (Kapsuko raj.). VVU Lietuvos TSR istorijos katedra piliakalnio aikštelėje ištyrė apie 180 m² plotą. Aptiktas I—XIV a. kultūrinis sluoksnius.

Tyrinėjimams vadovavo ist. m. k. P. Kulikauskas.

3. **Maišiagala** (Vilniaus raj.). Ryšium su numatytais piliakalnio tvarkymo darbais Istorijos in-tas piliakalnio aikštelėje ištyrė 200 m² plotą. Aptiktas XIII—XIV a. kultūrinis sluoksnius.

Tyrinėjimams vadovavo ist. m. dr. R. Kulikauskienė.

4. **Pajuostė** (Panevėžio raj.). VVPI TSRS istorijos katedra ištyrė 6 apardytus II—III a. pilkapius, supiltus ankstyvesnės gyvenvietės vietoje. IX—XII a. ir XVI—XVII a. juose vėl buvo laidoti mirusieji, ir senieji kapai daug kur suardyti.

Tyrinėjimams vadovavo ist. m. k. M. Michelbertas.

5. **Taurapilis** (Utenos raj.). Istorijos in-tas ir Lietuvos TSR Istorijos-etnografijos muziejus tęsė praėjusiais metais pradėtus pilkapyno tyrinėjimus. Iširti 5 smarkiai apardyti pilkapiai, tik viename iš suardyto kapo iškasta žmogaus kaulų. Be to, ieškant sunaikintų pilkapių vietų, iškasti 7 įvairaus dydžio perkasai. Rastas vieno nesudeginto ir kito sudeginto vyro V—VI a. kapai.

Tyrinėjimams vadovavo ist. m. k. A. Tautavičius.

6. **Laukiai** (Svenčionių raj.). Istorijos in-tas išlikusioje 11 pilkapių grupėje ištyrė 5 apardytus sampilus. Keturiuose pilkapiuose rasti sudegintų mirusiųjų kapai, o penktajame — arklio griaučiai. Pilkapiai datuojami VII—IX amžiumi.

Tyrinėjimams vadovavo ist. m. k. O. Kuncienė.

7. **Maisiejūnai** (Kaišiadorių raj.). Lietuvos TSR Istorijos-etnografijos muziejus apie 40 pilkapių grupėje ištyrė 5 pilkapius, iš kurių dalis apardyti. Rasti žmonių griaučiai su V—VI a. įkapėmis.

Tyrinėjimams vadovavo muziejaus v. m. b. E. Butėnienė.

8. **Kiburiai** (Pasvalio raj.). Lietuvos TSR Kultūros ministerijos Mokslinės-metodinės kultūros paminklų apsaugos tarybos grupė kapinyne esančios žvyrdubės pakraštyje aptiko apardytą VII—VIII a. kapą ir jį atidengė. Mirusysis palaidotas nedegintas.

Tyrinėjimams vadovavo Tarybos vyr. inspektorius J. Markelevičius.

9. **Pakalniškiai** (Šakių raj.). Kauno valst. istorijos muziejus vėl kasinėjo 1963, 1964 ir 1966 m. tyrinėta kapinyną. Iširtas 395 m² plotas, rasti 2 sudegintų žmonių kapai, 24 duobėse — 25 žirgų griaučiai. Kapinyno pietryčių pakraštyje aptikta apie 500 m² dydžio laužavietė. Dalis jos tyrinėta. Radiniai priklauso nuo VII—VIII a. iki XII—XIII amžiams.

Tyrinėjimams vadovavo muziejaus archeologijos skyriaus vedėjas J. Antanavičius.

10. **Gintališkė** (Plungės raj.). Telšių kraštotyros muziejus tęsė 1968—1969 m. pradėtus X—XIV a. senkapio kasinėjimus. Rasti dar 5 sudegintų mirusiųjų kapai ir kelios dešimtys apeiginių duobių.

Tyrinėjimams vadovavo muziejaus direktorius V. Valatka.

11. **Sariai** (Svenčionių raj.). Istorijos in-tas baigė tyrinėti išlikusią senkapio dalį. Rasta dar 18 kapų. Mirusieji laidoti nedeginti XVI—XVII amžiuje.

Tyrinėjimams vadovavo ist. m. k. O. Kuncienė.

12. **Liepiniškiai** (Utenos raj.). Istorijos in-tas ištyrė statybos darbų metu aptiktą senkapį. Rasta 100 kapų, iš jų daugelis yra vaikų kapai. Mirusieji laidoti nedeginti XV—XVII amžiuje.

Tyrinėjimams vadovavo ist. m. k. V. Urbanavičius.

13. **Gumbiškės** (Rokiškio raj.). Rokiškio kraštotyros muziejus ištyrė imant žvyrą apardyto senkapio dalį. Atidengtame 72 m² plote rasti 8 žmonių griaučiai, vieni iš jų apardyti. Kapai datuojami XV—XVI amžiumi.

Tyrinėjimams vadovavo muziejaus v. m. b. S. Juodelis.

14. **Mankaviškiai** (Morkūnai) (Kaišiadorių raj.). Lietuvos TSR Istorijos-etnografinės muziejus žvyruobės pakraštyje atidengė apie 30 m² plotą ir rado XV—XVIII a. 7 kapus.

Tyrinėjimams vadovavo muziejaus darbuotojas A. Lisanka.

15. **Uliūnai** (Panevėžio raj.). Istorijos in-tas ištyrė išlikusią senkapio dalį. Atidengtas 3500 m² plotas, rasta apie 70 XVI—XVII a. kapų.

Tyrinėjimams vadovavo ist. m. k. V. Urbanavičius.

• 16. **Grigiškės** (Trakų raj.). Trakų istorijos muziejus miestelio pietryčių pakraštyje, buv. Afendejevičių kaimo laukuose, kur buvo aptinkama archeologinių radinių, ištyrė 50 m² plotą. Rasti arklio griaučiai be aprangos daiktų.

Tyrinėjimams vadovavo muziejaus darbuotoja D. Andrašiūnaitė.

17. **Sliktinė** (Skuodo raj.). Istorijos in-tas patikrino melioracijos darbų metu Šatos upelio slėnyje aptiktų IX—X a. archeologinių radinių vietą. Iškasta 10 šurftų. Iš Šatos kanalo išmestose žemėse rasta keletas žalvarinių papušušalų.

Tyrinėjimams vadovavo ist. m. k. A. Tautavičius.

18. Spėjamas senojo lietuvių tikėjimo apeigines vietas — kulto akmenų aplinką tyrinėjo Istorijos in-tas Tauragės, Šilalės, Skuodo, Joniškio, Kėdainių, Pakruojo, Pasvalio, Kupiškio, Zarasų, Ignalinos, Utenos, Molėtų ir Ukmergės rajonuose. Tyrinėta 30 tokių vietų. Kai kur rasta ugniavietės, gyvulių kaulų, žiestų (kartais glazūruotų) molinių indų šukių.

Tyrinėjimams vadovavo ist. m. k. V. Urbanavičius.

19. 1971 m. Istorijos in-tas kartu su Mokslinė-metodine kultūros paminklų apsaugos taryba ir vietos muziejų darbuotojais rinko duomenis apie Jonavos, Kaišiadorių, Prienų, Trakų, Vilniaus, Svenčionių rajonų archeologinius paminklus. Apžiūrėta jų daugiau kaip 160 (82 piliakalniai, 50 pilkapynų, nemažai senkapių, keletas akmenų su ženklais).

A. Tautavičius

ETNOGRAFINĖS EKSPEDICIJOS 1971 METAIS

1971 m. Lietuvos TSR MA Istorijos in-to etnografinės ekspedicijos buvo dvejopos: 1) buvo tęsiami Lietuvos kaimo materialinės ir dvasinės kultūros palikimo tyrinėjimai. Sukaupiti duomenys bus panaudoti Pabaltijo regionaliniam istoriniam-etnografiniam atlasui sudaryti bei kitiems planiniams darbams vykdyti; 2) plečiami miestų gyventojų buities ir kultūros tyrimai.

Lietuvos kaimo materialinės ir dvasinės kultūros tyrinėjimai buvo: stacionariniai ir maršrutiniai.

Šiais metais stacionariai tyrinėta Mažeikių ir Svenčionių rajonuose, Kuršių nerijoje (taip pat ir Kaliningrado srities nerijoje).

Maršrutiniai tyrinėjimai vyko: Alytaus, Akmenės, Anykščių, Biržų, Jonavos, Joniškio, Jurbarko, Kapsuko, Kėdainių, Kauno, Kelmės, Klaipėdos, Kupiškio, Lazdijų, Pa-

nevēžio, Pandėlio, Pakruojo, Plungės, Prienų, Radviliškio, Raseinių, Rokiškio, Trakų, Skuodo, Šakių, Šilalės, Tauragės, Utenos, Vilkaviškio, Varėnos ir Zarasų rajonuose.

Ekspedicijos dalyviai rinko medžiagą apie vandens ir vėjo malūnus, derliaus nuėmimo ir kūlimo įrankius (V. Milius), linų ūkį ir papročius (A. Vyšniauskaitė), gyvenvietes, sodybas, trobesius (I. Butkevičius), gyvulininkystę ir tvartus (R. Merkienė), baldus (A. Andriuškevičius), moterų drabužius (M. Mastonytė), vyrų drabužius (V. Kulikauskienė), transporto priemones (J. Laniauskaitė), dervos ir deguto varymą (J. Kudirka).

Ekspedicijoms vadovavo I. Butkevičius. Ekspedicijų dalyviai įvairiu metu kaime dirbo daugiau kaip 6 mėnesius: nuo 1971.IV.21 iki 1971.X.31. Pagal tyrinėjimo objektus, vietą ir laiką ekspedicijos buvo suskirstytos į 8 grupes. Etnografams talkininkavo dailininkai ir architektai (10 architektų, 9 grafikai, 2 tekstilininkai).

Kaimo vietovėse buvo ištirta 230 punktų, sukaupta gausiai aprašų, grafinės ir foto-medžiagos¹.

Zemdirbystės klausimais V. Milius šiais metais rinko medžiagą atlasui iki šiol mažiau tyrinėtuose Mažeikių, Švenčionių, Trakų rajonuose. Pasirodo, kad Mažeikių rajono valstiečių ūkiuose senieji kūlimo įrankiai išnyko XX a. pradžioje, o Trakų ir Švenčionių rajonuose jie buvo vartojami iki pat kolektyvizacijos. Surinkta medžiaga pirmiausia padės kartografavimui, kartu bus galima tiksliau nustatyti ir kai kurių įrankių tipų paplitimą. Be to, ji pravers numatomiems darbams apie derliaus nuėmimo ir kūlimo įrankius.

V. Milius tęsė ir žemaičių malūnų tyrinėjimus palei Ventą ir jos intakus. Surinkta duomenų apie 46 vandens malūnus. Autorius pažymi, kad daug jų XX a. pirmojoje pusėje buvo prie Virvytės ir jos intakų (net 26). Tyrinėtojas užfiksavo naujų dalykų: užtvankų įrengimus iš medinių rentinių eilės su akmenimis juose. Tai senesnis upės užtvankimo būdas už akmenų ir cemento užtvankas. Ši medžiaga bus reikalinga Baltijos istoriniam-etnografiniam atlasui, nustatant jame malūnų tipų paplitimą.

Temai „Linų ir kanapių auginimas ir apdirbimas“ medžiagą rinko A. Vyšniauskaitė Mažeikių, Švenčionių, Trakų, Varėnos rajonuose. Šia tema medžiaga buvo pirmą kartą rinkta pagal naują anketą, apimančią visų su šia žemės ūkio kultūra susijusių darbų, įrankių, papročių, kulinarijos, liaudies medicinos ir choreografijos kompleksą. Labiau susidomėta kanapių auginimo, apdirbimo bei panaudojimo klausimais. Kaip nurodo tyrinėtoja, ypač išryškėjo tradicinės liaudies kulinarijos archaiškumas iš kanapių grūdų pagamintuose valgiuose apie Mažeikius.

Nemažai dėmesio A. Vyšniauskaitė kreipė į įrankius ir jų konstrukcines detales. Ypač daug nauja apie mintuvus sužinota Mažeikių rajone. Tyrinėtoja rado mintuvų net iš 1849 metų. Čia rasti ir seniausi iki šiol žinomi linų šukavimo šepetėliai su išpiaustyta 1848 m. data. Zemaitijoje darbas prie linų negulė vien ant moterų pečių, kai tuo tarpu rytų ir pietryčių aukštaičiuose jis buvo ištisai „moteriškas“. Užrašyta daug papročių, susijusių su linų sėja bei apdirbimu, labai įdomių žinių gauta apie kanapių pluošto apdirbimą. Apskritai tokia medžiaga buvo renkama pirmą kartą.

Kaimus, sodybas, atskirus trobesius tyrinėjo I. Butkevičius. Šį kartą siekta ir Kaliningrado srities Kuršių nerija. Nustatyta, kad nerijos gyvenviečių tradiciniai trobesiai ir Lietuvos teritorijoje, ir Kaliningrado srityje yra visiškai vienodos planinės struktūros, tokia pati jų išorinė architektūra ir ornamentika. Akreiptas dėmesys į savitumą, tik žvejams būdingus „suporintus“ gyvenamuosius namus.

Pastatų istorijai nustatyti daug padėjo jų tyrinėjimai Mažeikių rajone. Rasta trobų, klėčių, tvartų, kluonų iš XVIII ir XIX amžių. Daug kur virš durų staktų ar kitur yra įkirstos statymo datos. Zemaitijoje (šiuo atveju šiaurinėje jos dalyje) jau XVIII a. vidutinių ir stambiųjų valstiečių sodybose tradiciniai trobesiai buvo visiškai susiformavę.

¹ Straipsnis paruoštas, remiantis ekspedicijų dalyvių pateiktomis ataskaitomis.

Dalis jų yra senuosiuose vienkiemiuose, kai kurie kaimavietėse. Mat, Zemaitijoje jau XVIII a. buvo kaimai ir vienkiemiai.

Tyrinėjamai Švenčionių rajone leido detaliau atskleisti šio krašto XIX a. tradicinių trobesių specifiką. Čia trobesių iš XVIII a. sunku rasti, tačiau iš XIX a. jų dar gausu. Strūnaičio apyl. kaimuose buvo užfiksuotos ištisos eilės kluonų, kurie sudarydavo neįlyginant kaimo sieną.

Varėnos raj. kaimuose buvo tiksliau nustatyta lizdinių sodybų paplitimo teritorija, kuri apėmė visą Varėnos rajono pietinę dalį.

Apskritai kalbant apie pastatus, reikia pažymėti, kad pastaruoju metu labai sparčiai keičiasi liaudies architektūra: nyksta senieji statiniai, atsiranda naujų formų pastatai. Ypač šiuo metu praretėję žemaičių kluonai.

Lietuvos gyvulininkystę XIX—XX a. ir pastatus gyvuliams laikyti tyrinėjo R. Merkienė. Ji surinko medžiagą užpildyti išlikusioms spragoms Pabaltijo istoriniame-etnografiniame atlase. Iš daugelio Lietuvos rajonų (vidurio ir aukštaičių) tyrinėtoja rinko papildomus duomenis apie ūkių ekonominio pajėgumo įtaką senųjų ir naujųjų tvartų išplanavimui bei panaudojimui. Pastebėta, kad XIX a. pab.—XX a. pr. tuose pačiuose kaimuose dėl skirtingų galimybių plėsti gyvulių ūkį tvartai buvo labai įvairūs. Įdomią medžiagą R. Merkienė surinko apie gyvulių šėrimą, ganymą ir kitokią priežiūrą.

Net 17-oje rajonų A. Andriuškevičius tyrinėjo baldus. Buvo žiūrima į jų formas, konstrukcijas, puošybą, renkamos žinios apie baldų raidą, jų vietą interjere, vietinius baldų dalių pavadinimus. Ekspedicijos metu A. Andriuškevičius nužymėjo juostinės konstrukcijos kėdžių paplitimo ribas, rado iki šiol literatūroje neapartatą praplatinamų (ištraukiamų) lovų tipą, apytikriai nustatė rėminės konstrukcijos stalo atsiradimo laiką Zemaitijoje, užfiksavo skirtumus tarp pasiturinčiųjų ir vargingųjų valstiečių baldų.

Įdomi medžiaga buvo surinkta apie valstiečių drabužius. Moterų drabužius tyrinėjo M. Mastonytė. Ji kėlė sau tokius uždavinius: 1) patikslinti aplankytų vietovių tradicinių drabužių išnykimo laiką, 2) pasekti, kokia mada po to atėjo, 3) patikslinti atskirų drabužių dalių terminologiją. Tyrinėtoja išaiškino, kad Mažeikių, Švenčionių ir Trakų rajonuose tradiciniai drabužiai pradėjo nykti XIX a. antrojoje pusėje. Tautiniai drabužiai, kaip liudija informatoriai, dėvėti tik jų senelių. Ilgėliau jie išliko Dzūkijoje, tačiau jau nepilno komplekso. Ir vienur, ir kitur, pažymi tyrinėtoja, pirmiausia atsisakyta liemenių kaip viršutinio dekoratyvinio drabužio ir pereita prie fabrikinės medžiagos medvilninių ir vilnonių palaidinių. Ilgiau, ypač dzūkuose, išliko tradiciniai sijonai. M. Mastonytė nustatė ir tautinių kostiumų ypatumus. Ji pažymi, kad mažeikiškių žemaičių tautiniam kostiumui buvo būdingi labai spalvingi ilgadryžiai sijonai, išilgadryžės austinės arba gėlėtos „lapinės“ prijuostės, trumpos, nuo liemens klostytos liemenės, skarelės surišimas į „rutulį“ ir klumpės. Dzūkų tautinis kostiumas išsiskyrė languotais sijonais, baltomis prijuostėmis, trumpomis juodomis liemenėmis, plačiomis juostomis, megztais čipkeliais. Švenčioniškės moterys pamena nuometus. Jos nešiojo skersadryžius ir baltus servetinius sijonus, baltas žičkuotas prijuostes ir marškinius.

Valstiečių vyrų drabužius tyrinėjo V. Kulikauskienė. Ji nustatė, kad XIX a. pab. visur vyrų aprangoje įsigali kostiumai, siūti pagal miesto madą. Apie Mažeikius jie daugiau siuvami iš namie austos medžiagos. Ten, kur silpniau išvystytas linų ūkis, kaip apie Varėną, Trakus, medžiagos dažniau buvo perkamos. Žemaičių apranga įvairresnė ir turtingesnė, negu dzūkų, matyt dėl to, kad valstiečiai Zemaitijoje ekonomiškai buvo pajėgesni.

Apie vasaros ir žiemos valstiečių susisiekimo priemones rinko duomenis J. Laniuskaitė. Informaciją ji gavo iš susisiekimo priemonių gamintojų — račių, šikšnių, kalvių ir vartotojų — valstiečių. Aiškintasi susisiekimo priemonių konstrukcija, medžiaga, jų naudojimas ir paplitimas, taip pat pakinktų gamyba ir kinkymo būdai.

Tyrinėtoja nustatė, kad Mažeikių raj. į darbinius ratus kinkomas vienas arba du arkliai. Švenčionių ir Trakų raj. valstiečiai važinėjo vienkinkiais ratais. Užfiksotas aukštaitiškas arklio kinkymo būdas su lanku. Tyrinėtoja nustatė medinašių ratų išnykimo laiką ir ratų geležinėmis ašimis atsiradimą (po pirmojo pasaulinio karo). Žiemą, kaip nurodo tyrinėtoja, buvo važiuojama vienkinkėm rogėm. Po pirmojo pasaulinio karo apie Mažeikius paplito ir porinės šlajos.

Labai įdomios medžiagos J. Laniauskaitė surinko ir apie išeigines susisiekimo priemonės — bričkas, brikelius, drobinėles, važelius.

Apie dervos ir deguto gamybą rinko medžiagą J. Kudirka Mažeikių, Švenčionių, Ignalinos, Panevėžio, Kapsuko ir Varėnos rajonuose. Nustatyta, kad dervos ir deguto gamybos zonas lėmė miško rūšis (beržynai ar pušynai). Gamybos apimtis priklausė nuo esamos žaliavos kiekio. Tyrinėtojas išaiškino, kad dar XX a. pr. Kazlų Rūdos miškuose dervai vartyti buvo naudojamos kūgio formos krosnys. Apie Mažeikius, Švenčionis, Panevėžį, Ignaliną, Varėną krosnys buvusios atviro degimo, ir produkcija surenkama induose po krosnių padais. Degutą gamino valstiečiai, o miškingose Trakų, Ignalinos, Varėnos, Švenčionių vietose dervą varė verslininkai, naudodami ir samdytą darbo jėgą. Nustatyta, kad apie Mažeikius tokie verslai gyvavo iki XX a. pr., apie Trakus ir Švenčionis — iki XX a. vidurio. Išaiškinta, kad gamybos apimtis priklausė nuo šios produkcijos paklausos. Pvz., apie Mažeikius derva buvo naudojama tik valstiečių ūkio reikalams, o apie Švenčionis, Ignaliną, Trakus dar ir valtims deruoti. Tyrinėtojas užfiksavo, kad XIX a. dervos paklausa krito, dėl to sumažėjo ir jos gamyba.

Miestų gyventojų buitį ir kultūrą tyrinėjo A. Daniliauskas. 1971 m. vasaros ekspedicijų metu pagal individualų darbo planą buvo renkama medžiaga apie Kauno, Klaipėdos, Kretingos ir Kapsuko miestų gyventojų materialinę kultūrą XX amžiuje. Svarbiausias dėmesys buvo kreipiamas į darbininkų gyvenamąsias patalpas, drabužius ir jų savitumus. Iš surinktos medžiagos galima nustatyti miesto gyventojų įvairių sluoksnių materialinės buities tarpusavio santykį, taip pat atskirų vietų etnografinius materialinės kultūros ypatumus.

Per visas 1971 metų etnografines ekspedicijas buvo sukaupta:

Aprašų: 1) žemdirbystės įrankių ir malūnų — 68; 2) linininkystės įrankių — 65; 3) gyvenviečių, sodybų, trobesių — 130; 4) gyvulininkystės įrankių ir tvartų — 207; 5) baldų — 39; 6) moterų drabužių — 41; 7) vyrų drabužių — 75; 8) transporto priemonių — 470; 9) dervos ir deguto gamybos — 82; 10) darbininkų buities — 50. Iš viso 1227 aprašai.

Brėžinių, piešinių, planų: 1) žemdirbystės įrankių ir malūnų — 232; 2) linininkystės įrankių — 92; 3) gyvenviečių, sodybų, trobesių — 311; 4) gyvulininkystės įrankių ir tvartų — 217; 5) baldų — 191; 6) moteriškų drabužių — 80; 7) vyrų drabužių — 102; 8) transporto priemonių — 255; 9) dervos ir deguto gamybos — 150; 10) darbininkų buities — 100 vienetų. Iš viso 1730 vienetų.

Nufotografuota: 1) žemdirbystės įrankių ir malūnų — 911; 2) linininkystės įrankių — 500; 3) gyvenviečių, sodybų, trobesių — 1800; 4) gyvulininkystės įrankių ir tvartų — 460; 5) baldų — 250; 6) moterų drabužių — 70; 7) vyrų drabužių — 180; 8) transporto priemonių — 955; 9) dervos ir deguto gamybos — 360; 10) darbininkų buities — 100 vienetų. Iš viso 5586 vienetų.

1971 m. etnografinė aprašomoji, grafinė ir fotomedžiaga papildo valstiečių ir darbininkų materialinės ir dvasinės kultūros tyrinėjimus.

I. Butkevičius

**LIETUVOS TSR MA ISTORIJOS INŠTITUTE GALIMA ĮSIGYTI SIUOS
INSTITUTO LEIDINIUS:**

1. Lietuvos valstiečių ir miestelėnų ginčai su dvarų valdytojais, Dokumentų rinkinys, I d., XVI—XVII amžiai. Sudarė K. Jablonskis, V., 1959, 368 p., kaina — 2,10 rb. Dokumentai skelbiami originalo kalba — lenkų ir rusų.

2. Lietuvos valstiečių ir miestelėnų ginčai su dvarų valdytojais, Dokumentų rinkinys, II d., XVIII amžius. Sudarė R. Jasas ir J. Orda, V., 1961, 592 p., kaina — 3,37 rb. Dokumentai skelbiami originalo kalba — lenkų ir rusų.

3. Тяжбы литовских крестьян и жителей местечек с управителями имений, Сборник документов, ч. III, Жалобы крестьян жителей местечек Литвы в 1795—1844 гг. Составители: М. Ючас и Ясас, V., 1968, 512 p., kaina — 1,79 rb. Dokumentai skelbiami originalo kalba — rusų, lenkų, vokiečių.

4. Prūsijos valdžios gramatos, pagraudenimai ir apsakymai Lietuvos valstiečiams, Dokumentų rinkinys Sudarė P. Pakarklis, V., 1960, 668 p., kaina — 4,36 rb.

5. Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы 1963 г., Сборник докладов и сообщений, V., 1963, 722 p., kaina — 4,08 rb.

6. Материалы VI-ой конференции по истории науки в Прибалтике, V., 1965, 274 p., kaina — 0,60 rb.

7. Д. Л. Похилевич, Крестьяне Белоруссии и Литвы во второй половине XVIII века, V., 1966, 215 p., kaina — 2,15 rb.

8. Aukštosios mokyklos kūrimasis ir vystymasis Kaune, Straipsnių rinkinys, V., 1967, 115 p., kaina — 24 kap.

9. Материалы к конференции по истории естествознания в Прибалтике, май 1968 г., V., 1968, 221 p., kaina — 45 kap.

10. Католицизм в СССР и современность (Материалы научной конференции, состоявшей 17—18 декабря 1969 г. в г. Шяуляй), V., 1971, 245 p., kaina — 0,60 rb. (rotoprintu).

11. A. Janulaitis, Mikalojus Akelaitis, Acta historica Lituanica, III, V., 1969, 96 p., kaina — 24 kap. Yra reziumė rusų kalba.

12. В. Меркис, Развитие промышленности и формирование пролетариата Литвы в XIX в., monografija, V., 1969, 448 p., kaina — 2,15 rb.

13. Antanas Daniliauskas, Siaurės rytų Lietuvos pramonės darbininkų materialinė kultūra, monografija, V., 1970, 192 p., kaina — 1,14 rb. Yra plačios reziumė rusų ir anglų kalbomis.

14. Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1968 ir 1969 m. (Medžiaga konferencijai, skirtai 1968 ir 1969 m. archeologinių ir etnografinių ekspedicijų rezultams apsvarstyti. Vilnius, 1970 m. gegužės 14—15 d.), V., 1970, 156 p., kaina — 40 kap. Yra trumpos anotacijos rusų kalba.

15. С. Черняускас, Деятельность профсоюзов Советской Литвы по установлению норм в области трудовых отношений (Научно-методическое пособие), V., 1971, 76 p., kaina — 0,25 rb (rotoprintu).

16. „Lietuvos istorijos metraštis“. 1971 metai, Autorių kolektyvas, V., 1971, 206 p., kaina — 1,12 rb. Straipsnių yra reziumė rusų kalba, referatas — lietuvių, rusų, anglų, vokiečių kalbomis.

17. А. П. Ефременко, Аграрные преобразования и начало социалистического строительства в литовской деревне в 1940—1941 годах, monografija, V., 1972, 263 p., kaina — 2 rb.

Kreiptis: Vilnius, T. Kosciuškos 30, Istorijos institutas, tel. 25879.